



Muzeum Klemense knížete Metternicha na Kynžvartu a minerály z jeho sbírky v Národním muzeu v Praze

Museum of Prince Klemens Metternich at Kynžvart and minerals
from his collection in the National Museum in Prague

Martin Bohatý¹ & Dalibor Velebil^{2,*}

¹ Vackova 68, 612 00 Brno; rama.minerals@atlas.cz

² Národní muzeum, Cirkusová 1740, 193 00 Praha 9; dalibor_velebil@nm.cz

* corresponding author

Bohatý M. & Velebil D., 2017: Muzeum Klemense knížete Metternicha na Kynžvartu a minerály z jeho sbírky v Národním muzeu v Praze. – Journal of the National Museum (Prague), Natural History Series 186: 5–50.

Abstrakt: Klemens kníže Metternich (1773–1859), rakouský ministr zahraničí a kancléř, shromáždil na svém zámku Kynžvart v Čechách rozsáhlé sbírky. V roce 1827 byly zakoupeny sbírky mincí, minerálů a hornin bývalého chebského kata Karla Husa a na Kynžvartu bylo v roce 1828 založeno veřejně přístupné muzeum. Huss se stal prvním kurátorem muzea. Sbírký uspořádal a vystavil. Kromě mincí, minerálů a hornin obsahovaly také zkameněliny, zoologické preparáty a různé artefakty. Dalšími kurátory kynžvartského muzea byli Joachim Auer, Paul Rath a Moritz Kersten. V roce 1948 byly minerály a horniny z kynžvartské sbírky převezeny do Národního muzea v Praze. Dnes je ve sbírce Národního muzea uloženo celkem 821 ukázek minerálů a 175 ukázek hornin z metternichovské sbírky.

Abstract: Prince Klemens Metternich (1773–1859), Austrian Foreign Minister and Chancellor, gathered large collections at his Kynžvart Castle in Bohemia. In 1827, collections of coins, minerals and rocks of former Cheb executioner Karl Huss were purchased, and a publicly accessible museum was founded in Kynžvart in 1828. Huss became the first curator of the museum. The collections were organized and exhibited. Collections also included fossils, zoological preparations and various artifacts. Other curators of the Kynžvart museum were Joachim Auer, Paul Rath and Moritz Kersten. In 1948, minerals and rocks from the Kynžvart collection were transferred to the National Museum in Prague. Today, 821 samples of minerals and 175 rock samples from the Metternich collection are stored in the National Museum's collection.

Klíčová slova: minerály, zkameněliny, Klemens Metternich, Karl Huss, Kynžvart, Národní muzeum Praha, Čechy, Česká republika

Keywords: minerals, fossils, Klemens Metternich, Karl Huss, Kynžvart, Königswart, National museum Prague, Bohemia, Czech Republic

Received: July 28, 2017 | Accepted: September 8, 2017 | Issued: December 30, 2017

Úvod

Klemens Wenzel Nepomuk Lothar kníže z Metternich-Winneburgu, vévoda z Portelly, hrabě z Kynžvartu (*15. května 1773, †11. června 1859), rakouský ministr zahraničí a kancléř, patřil v první polovině 19. století mezi nejmocnější muže Evropy. Téměř 40 let řídil rakouskou zahraniční politiku. Jeho domácí politika je považována za silně konzervativní, byl zastáncem starých pořádků a metod a v tradici české historiografie je vnímán negativně (Babický 1969, Mašek 1992). Za svého života hromadil Metternich předměty všeho druhu, knihy, přírodniny, umělecká díla a rozmanité artefakty, které soustředil na svém zámku v Kynžvartu, kde byly uspořádány do podoby jakéhosi soukromého muzea.

Klemens Metternich pocházel ze starobylého šlechtického rodu. Narodil se v Koblenci, a byl tedy porýnský Němec. Studoval na univerzitách ve Štrasburku a Mohuči (Mainz), kde se připravoval studiem práva a dějepisu na diplomatickou dráhu. Kromě toho studoval soukromě přírodní vědy, hlavně botaniku a chemii (Kadletz-Schöffel & Kadletz 2000).

V roce 1794, po obsazení Porýní francouzskou republikánskou armádou, se Metternichové-Winneburgové uchýlili na své panství Kynžvart v západních Čechách, do té doby trochu opomíjené, které jim patřilo již od roku 1623; českými svobodnými pány byli od roku 1635. V roce 1801 se stal Klemens Metternich rakouským vyslancem v Haagu, Drážďanech, poté i v Berlíně a od roku 1806 u Napoleonova dvora v Paříži. Jeho kariéra strmě stoupala. Roku 1809 byl jmenován státním a konferenčním ministrem a vzápětí ministrem císařského domu a zahraničních záležitostí. Roku 1814 byl povýšen do dědičného knížecího stavu.



Obr. 1. Kníže Klemens Metternich (*1773, †1859), rakouský ministr zahraničí a kancléř (Perry-Castañeda Library, Texaská univerzita v Austinu, autor: Sir Thomas Lawrence).

Klemens Metternich byl třikrát ženatý. Nejprve, od roku 1795, s bohatou moravskou šlechtičnou Marií Eleonorou Kounicovou (Kaunitz-Rietberg). Z tohoto manželství se narodilo sedm dětí, z nichž otce přežily jen dvě dcery. Po smrti první ženy (1825) se v roce 1827 znovu oženil, a sice s o třicet let mladší hraběnkou Marií Antoinettou von Leykam, hraběnkou von Beilstein. Z tohoto manželství pocházel dědic Kynžvartu princ Richard Klement (*1829, †1895). Marie Antoinetta zemřela pouhé dva roky po svatbě. V roce 1830 se kancléř oženil potřetí, a to s šestadvacetiletou Melanií hraběnkou Zichy-Ferraris (*1805, †1854), se kterou měl dceru a dva syny (Mašek 1992).

Od roku 1821 zastával Metternich úřad kancléře, tedy osoby odpovědné za rakouskou vnitřní i zahraniční politiku. Tento úřad vykonával až do roku 1848, kdy jeho dlouholetá kariéra náhle skončila. Pod tlakem revolučních nálad obyvatel velkých měst rakouské monarchie byl Metternich ze služeb císaře Ferdinanda I. propuštěn. Před nepokoji musel dokonce se svou třetí manželkou Melanií uprchnout, nejprve do Londýna

a Brightonu a poté do Bruselu. V roce 1851 se vrátil, nejprve na své panství Johannisberg na Rýnu a vzápětí i do Vídně. V následujících letech žil střídavě ve Vídni a na Kynžvartu. Věnoval se svým zálibám a za pomoci kustosů i pořádání svých sbírek. V závěru života téměř ohluchnul, což ztěžovalo jeho komunikaci s okolím. Zemřel ve Vídni ve věku 86 let a jeho ostatky

byly převezeny do rodinné hrobky v kostele sv. Václava na druhém českém Metternichově panství Plasích, kde spočívají dodnes.

Kníže Klemens Metternich byl charismatická osobnost. Jeho příznivci i odpůrci se shodovali v tom, že byl inteligentní, vzdělaný a uměl jednat s lidmi – byl obratným diplomatem (Wirth 1966). Ve své době byl považován za pohledného. Podobu a inteligenci prý zdědil po své matce Marii Beatrix Aloisii rozené hraběnce z Kageneggu, energické a vzdělané dámě. Metternich byl znám milostnými avantýrami a je pravděpodobné, že měl několik nemanželských dětí. Asi nejdelší milostný vztah měl s Kateřinou Vileminou Zaháňskou, známou jako „paní kněžna“ z knihy Babička od Boženy Němcové (Sobeková 1995).

Metternich a jeho vztah k vědám, technice a k Národnímu muzeu v Praze

Metternich měl nepředstíraný zájem o přírodní vědy. Vědecké záležitosti spadaly do jeho působnosti i z titulu kancléře. V době svého aktivního politického působení podporoval mnoho vědeckých projektů, a to nejen z politického zájmu, ale i zcela osobního. Byl čestným i řádným členem řady různých společností a spolků, a to i přes to, že jako politik pohlížel na spolkaření všeho druhu s rezervou a s jistým podezřením. Za všechny jmenujme Moravskoslezskou společnost k podpoře zemědělství, přírodo- a vlastivědy v Brně (od roku 1819), Vlastenecko-hospodářskou společnost v Království Českém (od roku 1829) a Spolek chovatelů ovcí v království Českém (od roku 1831). Předsedou obou posledních spolků byl Kašpar hrabě Šternberk (Majer 1997). Čestná členství ve spolcích, udělovaná významným osobnostem, nemusela samozřejmě vždy korespondovat s jejich osobními zájmy.

Z významných osobností vědeckého života v Čechách měl Metternich bližší vztah ke Kašparu hraběti Šternberkovi (*1761, †1838), duchovnímu i materiálnímu zakladateli Společnosti Národního muzea, potažmo Národního muzea v Praze. Jejich kontakty probíhaly hlavně v letech 1817–1830 a začaly již při přípravách rakouské expedice do Brazílie; Šternberk byl přitom dokonce navrhován jako vedoucí plánované výpravy. Expedice proběhla i přes všemožné zádrhele v letech 1817 až 1821 a Klemens Metternich ji z části financoval. Jejím vedoucím byl nakonec profesor přírodopisu na pražské univerzitě Johann Christian Mikan, dalšími účastníky byli například botanik a mineralog Johann Baptist Emanuel Pohl, malíř – krajinář Thomas Ender, malíř rostlin Johann Buchberger a další. Kašpar Šternberk se významně podílel na zpracování dovezených sběrů expedice, zejména botanických a Metternich i Šternberk jsou jmenováni v předmluvě nákladného díla o brazilské flóře, které vyšlo pod patronátem Františka I. (Pohl 1827, 1831). Pohl také vedl po návratu z expedice nově založené vídeňské muzeum zvané *Brasilianum* a Šternberk se zasloužil i o to, že Národní muzeum získalo řadu botanických i jiných sběrů z brazilské expedice (Palacký 1866, Kadletz-Schöffel & Kadletz 2000).

Kašpar hrabě Šternberk, doprovázený v roce 1822 J. E. Pohlem a J. J. Berzeliem a v roce 1827 sám, navštívil Kynžvart, prohlédl si sbírky a pravděpodobně do nich něco ze svých zkamenělých rostlin daroval. V roce 1835 pak strávil několik dní v Plasech, kde obdivoval Metternichovu moderní železárnou (Kadletz-Schöffel 1992). Vztah obou byl čistě praktický, spojovaly je přírodovědecké zájmy. Šternberk se jistě snažil získat u mocného Metternicha podporu pro své projekty, jako bylo založení Českého, později Národního muzea (1818) nebo Sjezd německých přírodovědců a lékařů ve Vídní (1832) a v Praze v roce 1837 (Kadletz-Schöffel & Kadletz 2000). O nějakém přátelství mezi oběma muži však asi hovořit nelze a je nápadné, jak málo se Šternberk ve svých pamětech o Metternichovi zmiňuje (Palacký 1866).

Metternich se od počátku podílel na financování Českého (Národního) muzea. Neupsal sice Muzeu jednorázovou větší částku jako řada jiných šlechticů, mezi nimi například Kateřina vévodkyně Zaháňská (7500 zlatých), ale počínaje rokem 1819 se zavázal ke každoročnímu



Obr. 2. Až 2,5 cm konkrece limonitu z maďarské lokality Keszthely, darované roku 1841 Českému (Národnímu) muzeu knížetem Metternichem (Národní muzeum P1N 12798). Foto: D. Velebil.

w Uhřich“ (Anonym 1842a).

Maďarská obec Iván leží jv. od Šoproně a sv. od známých lázní Bük (Bükküldö). Po bouřce, v noci 10. 8. 1841, „spadla z nebe“ u hospodářského dvora Iván spousta zvláštních kamínků. Nejvíce jich prý spadlo na jetelové pole ležící asi tři míle od Neuziderského jezera (Neusiedlersee). Že kamínky padaly z nebe potvrdili svědci, kteří viděli také „díry v listech kukuřice“, ale bouřka byla doprovázená i průtrží mračen a krupobitím. Na místo se vydal z Vídně i odborník na meteority Karl von Reichenbach, známý zejména ze svého působení v Blansku. Podle jeho zprávy z 2. 10. 1841 kamínky „nepochybně padaly z atmosféry, odhaduje, že jich tam leží miliony a ode všech dosud známých meteorických kamenů jsou zcela odlišné“. Reichenbach si jich z místa odnesl plnou kapsu a další dva badatelé, dr. Baader a dr. Heller, kteří na místo dorazili po dalších asi 14 dnech, si najali sběrače, kteří podezřelých kamínků nasbírali na 40 kg (Anonym 1841). Zatímco Reichenbach je pokládal za skutečné meteority, autoři uvedeného anonymního pojednání dokazovali, že se jedná o obyčejné konkrece limonitu. Hromadný pád kuliček vysvětlili tak, že byly přeneseny lokálním tornádem po předchozím vymytí z půdy.

Ladislaus hrabě Festetics von Tolna, c. k. komoří ve Vídni a majitel sousedního panství Sagh, předal ukázky kuliček z Ivánu na prozkoumání do laboratoře c. k. polytechniky ve Vídni. Analyzoval je mimo jiných profesor chemie pražské univerzity dr. Josef Redtenbacher, který 30. 12. 1841 přednesl o výsledku výzkumu referát na veřejném zasedání Přírodovědecké sekce Královské české společnosti nauk. V roce 1842 pak tyto výsledky publikoval v Lipsku. Podle Redtenbachera jsou kuličky identické s bobovou, respektive bahenní neboli luční rudou, tedy vodnatým oxidem železa – limonitem a jsou nepochybně terestrického původu (Anonym 1842b).

O tom, jak se domnělé meteority z Ivánu dostaly také do Metternichových rukou, můžeme jenom spekulovat. Možná je dostal od Karla von Reichenbacha, pravděpodobnější je ale možnost, že je dostal od majitelů panství, na němž došlo k údajnému pádu, a s nimiž byl prostřednictvím své manželky Melanie v příbuzenském vztahu. Ještě dodejme, že Metternichův dar z roku 1841 je v Národním muzeu dodnes uchován. Soubor kulovitých koncrecí limonitu, velikosti od několika milimetrů do 2,5 cm z lokality Iván a Keszthely v dnešním Maďarsku, je evidován pod inventárními čísly P1N 12798 a 12800 jako součást mineralogické sbírky Národního muzea, a to i s odkazem na Metternicha jako dárce.

příspěvku 200 zlatých (Hanuš 1921, 1923). Po otcově smrti pokračoval v ročních finančních příspěvcích Českému muzeu syn Richard Metternich.

V roce 1841 daroval Metternich Českému muzeu několik ukázek domnělých meteoritů z Ivánu v dnešním Maďarsku. Tyto záhadné „kuličky“ vzbudily svého času velkou pozornost, proto se u nich zastavme. O knížecím daru Českému muzeu referoval v roce 1842 neznámý autor: „...wěnowal činný aud, Geho Gasnost knjže Metternich, c. k. rakauský domownj, dworský a státnj kancelj, něco nepravých powětroňů z Iwana, pak něco tak nazwaných železných kuliček z Kesthelu

Na poli přírodních věd se Metternich pohyboval sice s nepředstíraným zájmem, ale jako amatér a jeho znalosti byly spíše povrchní. Píše se o něm, že „miloval přírodu“, hlavně tu „spoutanou“, ve smyslu parků a zahradního umění, pěstování rostlinstva všeho druhu a z toho se vyvinul i jeho zájem o botaniku. Budoval a staral se o své zámecké parky v Johannisbergu v Porýní, na Kynžvartu i v Plasích. Vynikající byla jeho zahrada při vile (paláci) na Rennweg ve Vídni a jeho zahrady a skleníky byly botanickou sbírkou vzácných druhů rostlin. Roku 1815, během Vídeňského kongresu, údajně daroval car

Alexandr I. Metternichovi semena bolševníku velkolepého, který jej nechal vysít v parku kynžvartského zámku. Odtud se tato invazivní rostlina rozšířila do širokého okolí. Od roku 1818 udržoval Metternich bližší známost s německým botanikem Philippem Franzem von Sieboldem (*1796, †1866), který po jeho Jasnosti pojmenoval *Rhododendron metternichii* (dnes *R. degroianum*) ze severního Japonska (Siebold & Zuccarini 1835).

Jedním z dokladů Metternichových zájmů je skutečnost, že si krátce po objevení první praktické metody fotografování (daguerrotypie) objednal v roce 1839 v Paříži za vysokou sumu 550 franků jeden přístroj, a to přímo u vynálezce Louise Daguerra. Za Daguerrem vyslal Andrease von Ettingshausena (*1796, †1878), profesora fyziky a matematiky na vídeňské univerzitě, aby se naučil přístroj obsluhovat. Ten pak na zpáteční cestě zhotovil na Metternichově zámku Johannisberg několik zdařilých snímků (Kadletz-Schöffel 1992). Tyto vzácné doklady počátků fotografie jsou dodnes dochovány ve sbírkách na zámku Kynžvart (Fuks 1958, Říha 1998, 2009).

Jiným dokladem širokých zájmů knížete Metternicha byla jeho podpora výroby nábytku z ohýbaného dřeva. V roce 1841, v době pobytu na zámku Johannisberg, navštívil výstavu v Koblenzi, kde Michael Thonet (*1796, †1871) vystavoval ukázky svého ohýbaného nábytku. Metternicha Thonetovy výrobky zaujaly svou elegancí a novostí, a pozval proto Thoneta na Johannisberg a vzápětí do Vídne, kde mu byl ještě v roce 1841 udělen patent na metodu ohýbání dřeva. Během následujících let se ve Vídni rozběhla úspěšná výroba, takže byly vybudovány další pobočky, a to například na Moravě v Koryčanech (1857) a v Bystřici pod Hostýnem (1861). I díky Metternichovi se stal Michael Thonet a jeho výrobky legendou (Hoffmannová 1988).

Metternich se také významně zasloužil o vznik Vídeňské akademie věd roku 1846. Myšlenku založení akademie věd si vzal státní kancléř za svou, přednesl ji císaři Ferdinandovi, a ten ji vzápětí schválil. Vedení akademie věd podléhalo přímo císaři (nazývala se proto císařská) a dotována byla ze státní kasy nemalou roční částkou 40 tisíc zlatých. Mezi řádnými členy vídeňské akademie věd, jejichž počet byl omezen na 24, byli od samého počátku i někteří členové již dávno existující Královské české společnosti nauk: František Palacký, Pavel Josef Šafařík, Karel Kreil (astronom, meteorolog), Josef Redtenbacher (chemik), Franz Xaver Maximilian Zippe (mineralog) a Jan Svatopluk Presl (přírodopisec, botanik a mineralog). První zasedání Vídeňské akademie věd proběhlo 2. 2. 1848, ale již 13. 3. 1848 Metternich odstoupil a uprchl i s rodinou z Rakouska.



Obr. 3. Až 1cm konkrce limonitu z maďarské lokality Iván darované roku 1841 Českému (Národnímu) muzeu knížetem Metternichem (Národní muzeum P1N 12800). Foto: D. Velebil.

V prehistorii vídeňské akademie sehrál svoji roli i Kašpar hrabě Šternberk. Když byl požádán v roce 1837 o posouzení návrhu na její zřízení v podobě centrální instituce s filiálkami v dalších státech rakouské monarchie, radikálně to ve svých posudcích, určených nejvyššímu kancléři Antonu Friedrichu hraběti Mittrowskymu a knížeti Metternichovi, odmítnul. Na druhé straně byl plně pro založení centrálního přírodovědeckého časopisu, který Rakousko, na rozdíl od provincií, nemělo. Společnost Českého (Národního) muzea v Praze tak vydávala své periodikum (od r. 1827, výroční zprávy již od r. 1823), zatímco Přírodovědecké muzeum (tehdy Dvorní kabinet) ve Vídni nic takového nemělo (Bretholz 1914, Schweizer 2003). Ředitel tohoto kabinetu Karl von Schreibers tak byl nucen vydat zprávy o postupu vědeckého zhodnocení výsledků brazilské expedice u Trasslera v Brně (Schreibers 1820).

O Metternichových vědeckých zájmech poskytuje určitý obraz i jeho knihovna na Kynžvartu, kde se nacházejí nejen staré přírodovědecké a zčásti velmi cenné spisy, ale i moderní spisy a periodika, které Metternich kupoval a knihovnu jimi systematicky doplňoval (Lifka 1966, Mašek 1994).

Metternichovo sběratelství a muzeum na Kynžvartu

K Metternichovým zálibám patřilo sběratelství až hromadění předmětů všeho druhu, včetně knih. Jako významný státník dostával mnoho darů, ale daleko více i sám nakupoval, a tak se mohlo stát, že se z procházky vrátil domů se starožitnými hodinami a dvěma vázami. Předměty všeho druhu se v hojně míře nacházely v Metternichových soukromých prostorách státního kancléřství, kde bydlel se svou rodinou. Některé návštěvníky prostory kancléřství iritovaly, připomínaly prý spíše tržiště nebo bazar. Metternichova velká pracovna se třemi okny byla plná uměleckých děl, obrazů, byst, bronzů, astronomických hodin, globů a přístrojů všeho druhu. Ve skříních a na stolech ležely vzácné knihy a byla zde i sbírka minerálů. V jeho ložnici se nacházelo mnoho kartonů s mědirytinami, mapami a kresbami (Kadletz-Schöffel 1992).

Většina těchto předmětů byla posléze přestěhována na zámek Kynžvart, který v době Metternichovy politické kariéry sloužil jako jeho občasná letní residence. Více méně trvalým sídlem mu byl tento zámek až po jeho politickém pádu (Wirth 1966).

Významnou roli v Metternichově sběratelském zaměření, vedle skutečně cenných věcí, hrály kuriozity a upomínkové předměty, někdy objektivně nebo materiálově bezcenné, případně pochybné, což bylo v době vzniku sbírek již archaické, ale vypovídá to o specifických zálibách a osobnosti sběratele, takže zde najdeme třeba Napoleonovo umyvadlo nebo údajnou kadeř Johanky z Arku a řadu ještě kurióznějších předmětů. Pomineme-li neurčité zmínky o počátcích nějaké mineralogické sbírky, založené Metternichem již ve Vídni, získal specializované a svým způsobem moderní systematické sbírky až nákupem sbírek Karla Husa. To byla především numismatická sbírka a mineralogická a geologická/paleontologická sbírka, jejichž pořádání a klasifikování měli na starosti kustodové, občas s pomocí odborníků (Kadletz-Schöffel 1992, Říha 2009).

Některé předměty, které získal Metternich darem, byly na svou dobu zvláštní až podivné a je zřejmé, že Metternichova záliba v hromadění kuriozit byla všeobecně známa. Tak například v roce 1828 daroval egyptský místokrál Muhamad (Mehmed) Ali Paša Metternichovi tři staroegyptské sarkofágy (správněji dřevěné rakve) i s mumii (do inventáře kynžvartského záměckého muzea je zapsal první kustod sbírek Karl Huss) a stélu boha Hora (tzv. Stéla Metternich), jejíž originál je dnes v Metropolitním muzeu v New Yorku. V roce 1833 darovali Muhamad Ali Paša a Ibrahim Paša Metternichovi další předměty, a sice kameny z Heliopolis (též Iunua – pozůstatky dnes na sv. předměstí Káhiry) a Memfis (též Mennofer, jz od Káhiry). Stalo se tak prostřednictvím Antona von Prokesch-Osten, který se v roce 1833 podílel v Káhiře na zprostředkování míru mezi místokrálem Muhamadem Ali Pašou a tureckým sultánem Mahmudem II. (Fuks 1958, Kadletz-Schöffel 1992, Říha 2009).

Na zámku v Kynžvartě byly umělecké předměty již dávno před založením záměckého muzea a v roce 1794 sem přibýly i předměty z rýnských majetků. Kromě jiných, si sbírky

na Kynžvartě v tomto „předmuzejním“ období, prohlédl již v roce 1818 Johann Wolfgang von Goethe. S Metternichem se seznámil v roce 1813 ve Výmaru a znovu se s ním setkal roku 1819 na Karlovarské konferenci (Kraus 1896). Již v té době se na Kynžvartu patrně nacházela i nějaká prvotní mineralogická sbírka. Svědčí o tom fakt, že v roce 1818, během svého pobytu v Karlových Varech, získal Goethe darem z Kynžvartu ukázkou jemnozrnného vrstevnatého vápence z okolí, několik kusů růženínu a dva živce z lokality Bílý kámen (podle výrazného bílého, dnes už téměř neexistujícího, bloku křemene), která se nacházela „čtvrt hodiny od zámku Kynžvart“ a kde byl z pegmatitu těžen křemen na výrobu skla (Urzidil 1965, Prescher 1978). Snad se jednalo o vrchnostenenskou sklárnu ve Viktorově údolí (Victorsthal, též Metternich-Beatrix) u obce Grafengrün (Sommer 1847). Grafengrün najdeme na mapě jako Háj, zaniklou obec již od Lázní Kynžvart. Že byl Goethe na lokalitě „U Bílého kamene (beim Weissen Stein)“ osobně, je pravděpodobné, protože v Kynžvartu několikrát byl a u Bílého kamene prý často odpočíval, proto místo také nazývali „Goethův kámen / Goethestein“ (Sellner 1930). Každopádně odsud měl materiálu dost, když v roce 1822 za svého pobytu v Mariánských Lázních a okolí sestavil několik suit (řad) hornin a minerálů o více než sto kusech, v nichž byl obsažen z Bílého kamene křemen s živcem a skorylem, dva růženíny pozoruhodné deskovitým lomem a tři vzorky písmenkové žuly. Těmito suitami podělil Národní muzeum v Praze, sbírku kláštera Teplá a svého mariánskolázeňského lékaře dr. Heidlera (Prescher 1978).

Jak jsme se již zmínili, v červenci roku 1822 navštívili zámek Kynžvart Kašpar hrabě Šternberk, švédský chemik Johann Jacob Berzelius a přírodovědec a cestovatel Johann Emanuel Pohl, kteří si společně prohlédli tamní sbírky. Berzelius také odebral během návštěvy vzorky kynžvartských minerálních vod a jejich analýzu později publikoval (Berzelius 1823). V roce 1827 navštívil Šternberg kynžvartský zámek ještě jednou (Palacký 1866). Na zámku Kynžvart byla do té doby ke zhlédnutí skvělá knihovna, řada uměleckých děl, soubor ozdobných a upomínkových předmětů a počáteční specializované sbírky. Za počátek kynžvartského zámeckého muzea můžeme ale považovat až rok 1827, kdy byly Metternichem zakoupeny sbírky bývalého chebského kata Karla Husa.

Karl Huss (*1761, †1838)

Karl Huss se narodil roku 1761 v Mostě jako syn tamního kata a jako „nečestnému“ člověku se mu přes veškerou snahu nepodařilo dosáhnout lepšího vzdělání ani se vyučit řemeslu. Zůstal u otce, vyučil se v jeho „řemesle“, a v roce 1781 se stal městským katem v Chebu. Bylo to ovšem už v době, kdy právo útrpné a trest smrti byly v rakouských zemích zrušeny (1778) a katovi zůstaly „pouze“ práce jako vypalování cejchu zločincům, asi i tělesné tresty nebo odklizení mrtvol sebevrahů. V roce 1803 byl trest smrti zase obnoven s tím, že jediným způsobem popravy byla oprátka; poslední popravu vykonal Karl Huss roku 1822 v Lokti na vrahu Karlu Hainsovi (Šindelář 2012).

I při svých povinnostech v nezáviděníhodném oboru se Huss vypracoval vlastním zájmem a sebevzděláváním na vyhledávaného léčitele zvířat i lidí, opředěného přímo „zázračnými“



Obr. 4. Karl Huss (*1761, †1838), chebský kat, sběratel mincí a minerálů, a později první kurátor kynžvartského muzea (originál obrazu: Státní zámek Kynžvart).

schopnostmi, což mu zajišťovalo i určitý blahobyt a prostředky k budování svých sbírek. Ve volném čase, kterého měl asi dost, propadl postupně sběratelské vášni, jež se soustředila zprvu na mince a různé starozitnosti a postupně se rozšířila i na přírodniny, zejména minerály. Huss byl přirozeně inteligentní, ale bez formálního vzdělání, takže měl do jisté míry problémy s určováním a klasifikací nejen mincí, ale i minerálů, čtení starých listin a podobně. S potřebnou literaturou ho seznámil profesor chebského jezuitského gymnázia, historik P. Christoph Anton Grassold (†1829), který byl Hussovi jakýmsi odborným konzultantem (Grassold 1831, Urzidil 1965). Karl Huss vybudoval postupně během třiceti let velké sbírky, kterými zaplnil celý svůj domek u Mlýnské brány v Chebu a Hussův dům se stal vyhledávaným cílem návštěvníků, a to i z nejvyšších kruhů, které ale možná víc než sbírky přitahovala pozoruhodná osobnost jejich majitele. Hussa a jeho sbírky navštěvoval od roku 1806, téměř při každé návštěvě západních Čech, i samotný J. W. Goethe a podle knihy návštěv, kterou si Huss vedl od roku 1815, si jeho sbírky prohlédl i kníže Metternich (Říha 2009).

Stárnoucí, ovdovělý a bezdětný Huss nabídl své sbírky za doživotní menší rentu městu Cheb, které však nabídku odmítlo. Prostřednictvím Sebastiana Grünera se o této nabídce dozvěděl kníže Metternich, který v roce 1827 Hussovy sbírky a rukopisy koupil (Humeníková 1997, Boháč 2003).

Josef Sebastian Grüner (*1780, †1864), chebský magistrátní a kriminální rada, se dobře znal s Metternichem a byl častým hostem na Kynžvartě, kde příležitostně pořádal zdejší mineralogickou sbírku, kterou obohatil řadou ukázek z Krušných hor a Smrčín (Bratranek 1874, Wrany 1896). Grüner byl stálým průvodcem J. W. Goetha po Chebsku a postupně se, stejně jako Goethe, stal vášnivým sběratelem minerálů. Objevil například andalusit na Dyleni nebo vulkanickou Železnou hůrku. Goethe obdivoval v Grünerově bytě výjimečnou skříň, vyzdobenou florentinskou kamennou mozaikou a všemožně se ji snažil získat. Nakonec skříň koupil ještě za Grünerova života arcivévoda Štěpán a od něj velkovévoda Výmarský (Anonym 1897). Grünera a Goetha spojovala čilá výměna dopisů a zásilek s minerály. Ještě nedlouho před básníkovou smrtí, v únoru 1832, dorazila do Výmaru poslední Grünerova zásilka, ve které byl mimo jiné modrý baryt z Jedové hory u Hořovic, tehdy novinka, dále opál s vesuvianem – egeranem z Hazlova u Chebu, grafit objevený v roce 1829 u Staré Vody na kynžvartském panství a konečně krystaly podobné tremolitu nebo chiasolitu (andalusitu), které Grüner našel u Smrkovce u Kynžvartu (Prescher 1978). Grünerovu sbírku minerálů v počtu asi 3000 kusů získalo krátce po jeho smrti muzeum kláštera Teplá, kde splýnula se stávající mineralogickou sbírkou (Wrany 1897). Grüner měl podíl i na Hussově mineralogické sbírce. Jednak dary či výměnou nerostů, jednak korekcemi při jejich správném určení a zařazení, což ale Huss, jako tvrdohlavý muž, většinou neakceptoval (Grüner 1853, Anonym 1897). Je také zaznamenáno, že Sebastian Grüner byl v roce 1821 zvolen sbírajícím členem Společnosti vlasteneckého (Národního) muzea v Praze a při této příležitosti věnoval Muzeu nějakou starou listinu na pergamenu (Anonym 1821).

Nyní ale zpět k Hussovi a kynžvartské sbírce. Klemens Metternich získal od Hussa jeho rozsáhlé sbírky za doživotní roční rentu 300 zlatých, dále funkci kustoda kynžvartských sbírek, bezplatný byt a otop. Huss se předtím vzdal místa chebského kata a díky Grünerovi získal měšťanské právo. Jenom samotná sbírka Hussových mincí byla údajně odhadnuta na 12 tisíc zlatých konvenční (tolarové, podle konvence/dohody o jednotné hodnotě mincí s Bavorskem) měny (fl CM), takže disproporce mezi hodnotou sbírky a rentou je zjevná. Huss, kterému bylo v době uzavření smlouvy s Metternichem 67 let, by musel žít ještě 40 let, aby se mu vrátila jen cena mincí. Zdá se, že Hussovi šlo o to, aby se jeho sbírky nerozptýlily a on získal zajištění na stáří a konečně i určité uznání a prestiž. Hussovy sbírky byly převezeny na Kynžvart a v květnu 1828 nastoupil Huss do nového zaměstnání, přičemž se hned ujal prvního úkolu, vystavit numismatickou sbírku.

Muzeum na zámku Kynžvartě bylo tedy založeno s Hussovým nástupem v roce 1828 jako *Fürstlich von Metternichsche Münz- und Mineralien-Cabinet* (Knížecí metternichovský kabi-

net mincí a minerálů). Huss se zabýval pořádáním sbírek, sepisováním katalogů, prováděním návštěvníků a registrováním nových přírůstků, které v době před jeho působením tvořily hlavně Metternichovy starožitnosti a kuriozity, ostatní, třeba minerály, byly zcela ojedinělé. Hussův katalog, který jsme měli k dispozici, není z velké části psaný jeho charakteristickým rukopisem, ale písařem (Huss 1828, MS). Možná tím, který mu hned na počátku jeho kustodství způsobil zlé chvíle, když v listopadu 1828 vykradl sbírku mincí a odpovědnou osobou a dokonce hlavním podezřelým byl sám Huss. Skutečný zloděj byl i s mincemi dopaden až v červnu 1829 a byl to Josef Semeneč, bratr knížecího nadlesního, kterého Huss vydržoval z dobroty a vlastních prostředků jako písaře (Kisch 1964).

Při velké přestavbě zámku ve 30. letech 19. století nechal Metternich zřídít do muzea zvláštní vchod od silnice s plastickým nápisem Museum, aby ho zpřístupnil i širší veřejnosti, pro kterou zůstávalo zámecké nádvoří uzavřeno (Rokyta 1966). Návštěvníky muzea ale možná víc než zdejší sbírky přitahovala Hussova osoba a jeho morbidní minulost. Karl Huss zemřel po jedenáctiletém působení v Kynžvartu roku 1838 a pochován byl na místním hřbitově.

Jak vypadaly sbírky na Kynžvartu za Hussova kustodství, nám přiblíží několik následujících svědectví. Vídeňan Adalbert Josef Krickel (*1791, †1847), občanským povoláním účetní a kontrolor, proputoval (většinou pěšky) v letech 1827–1834 rakouské země a o těchto cestách vydal zajímavé zprávy. V roce 1832 prošel i české země a navštívil přitom zámek Kynžvart, kde zhlédl sbírky v jejich úplných počátcích. Podle Krickelova popisu je jasné, že sbírky v té době už byly v rámci možností uspořádané a vystavené: *„Pozoruhodný je Kabinet umění a přírodnin, u něhož je jako kustod zaměstnan muž, který dozajista vzbudí zájem všech mých čtenářů. Je to bývalý kat Karl Huss z Chebu, jemuž jeho drsné povolání tak málo oslabilo smysl pro vědu a umění, že založil sbírku umění a přírodnin, která splňuje všechna očekávání. Ve svém nynějším vysokém věku 72 let žije teď jako ochránce tohoto kabinetu, který mu osvícený kníže odkoupil a nechal převézt do Kynžvartu. Kdo tohoto ušlechtilého starce uvidí, musí si jej oblíbit, bodrá řeč, mírná tvář – kdo by zde poznal bývalého kata? Kabinet obsahuje kameny, konchýlie, hmyz, staré zbraně, rukopisy, půvabnou sbírku mincí, a mezitím – visí starostlivě opatrovaný Hussův popravčí meč. Popsat celou sbírku by zaplnilo malý svazáček, proto si zde dovolím uvést jen některé nejpozoruhodnější kusy. Z říše zvířat: hlava sicilského buvola ohromné velikosti, sloní kly, sbírka vajec 400 druhů ptáků; z říše minerálů: sbírka strusek a lát, kde jeden kus je obzvláště pozoruhodný, jmenovitě z posledního, v roce 1831 vzniklého vulkánu v toskánském moři (jedná se o Isola Ferdinandea vých. od Sicílie) a víceré z Komorní hůrky v chebském okrese. Kusy zdíva z roku 920 z pohanského chrámu, na jehož místě dnes stojí kostel sv. Anny u Chebu. Ve sbírce vzorků nerostů: nádherné kalcity, rudy železa, olova, cínu, zlata a stříbra, pak zejména 43 druhů vybraných italských mramorů, všeho více jak 2000 ukázek, dále sbírka druhů dřev, sbírka semen, sbírka skla, sbírka zbraní, mezi nimi mnoho zbraní z husitských válek, pak staré německé a ozdoba z koňského ohonu tureckého paši, padlého v bitvě u Šumly, početná sbírka dýk, pušek, kopí a halaparten, indický štít vyrobený z velbloudí kůže, stojan na světlo,*



Obr. 5. Josef Sebastian Grüner (*1780, †1864), chebský magistrátní a kriminální rada a sběratel minerálů, který byl častým hostem knížete Metternicha na Kynžvartě. Metternichovi doporučil koupi sbírek Karla Hussova. J. S. Grüner na kresbě Goethova portrétisty Johanna Josefa Schmellera z roku 1825 (Urzidil 1965).



Obr. 6, 7. Baryt, Jedová hora u Neřežína, Čechy, velikost 8 × 5 cm, ex collectio Metternich, Kynžvart (Národní muzeum P1N 68933). Etikety ke vzorku barytu. Foto: D. Velebil.

sestavající ze sedmi kamenů Řecka, a sice ze Saisu (= řecké jméno pro staroegyptské město v deltě Nilu), Athén, Sparty, Théb, Naxosu, Lesbosu a Ithaky, model lodi, vyhotovený ze zbytků v roce 1822 ze dna toskánského moře vyzdvižené lodi, jež má pocházet z časů císaře Tiberia. Nakonec mi pan Huss předvedl sbírku medailí z Napoleonových ražeb, římské a řecké mince, knihovnu, v níž se nachází numismatické dílo o 258 svazcích a rukopisná kronika města Chebu z roku 1557. Lázeňským hostům z Mariánských Lázní, které jsou vzdáleny sotva dvě hodiny od Kynžvartu, může tato sbírka poskytnout několik příjemných hodin a ježto je ještě málo známá, upozorňuji na ni tímto každého cestujícího“ (Krickel 1834).

Krátkou zmínku o kynžvartském muzeu najdeme také ve spisu Thaddäuse Eduarda Gumprechta (*1801, †1856), původně kupce a obchodníka s vínem a později amatérského geologa, v němž shrnul výsledky svých geologických výzkumů za několikaměsíčního pobytu v Sasku a v Čechách v létě 1834. Tehdy také navštívil muzeum na zámku v Kynžvartu: „V dnes na zámku Kynžvart u Mariánských Lázní se nacházející sbírce bývalého kata Karla Husa z Chebu jsem viděl měděnou zeleň (Kupfergrün/malachit) a smolnou rudu měděnou (Kupferpecherz) z bývalých měděných dolů u Tří Seker a zajímavé vlnkovité polohy opálu z jámy na jíl u Mokřiny (Krottensee) u Chebu. Stejně tenké vrstvy vlnkovitého opálu v leštivé břidlici jsem našel 1822 na Kritschelbergu u Kučlína u Blíny“ (Gumprecht 1835). Snad šlo spíš o vrch Trupelník (Trippelberg).

Další zpráva o kynžvartském muzeu je zajímavější a pochází od profesora medicíny, botanika a malíře Carla Gustava Caruse (*1789, †1869). Carus byl osobním lékařem prince Friedricha Augusta (od roku 1836 saského krále Friedricha Augusta II.) a jako jeden z členů princova doprovodu navštívil v červnu 1834 zámek Kynžvart: „Musím také vzpomenout na pro prince zorganizovanou cestu do Kynžvartu, majetku knížete Metternicha, kam nás doprovázela také moje dcerka, kterou jsem tudíž mohl vtipně pozdravit jako ‚Lottku od dvora‘. Budova zámku je malá, a pokoje ne méně než skvěle zařízené (...). Společnost jedla v knížecím sále zámku a po tabuli si prohlédla onu, pod ochranou bývalého chebského kata stojící, ano z větší části od něj vytvořenou sbírku kuriozit, a který je dostatečně často připomínán v dopisech z Goethova lázeňského života. Určitý nepořádný pořádek nebo pořádný nepořádek jde tam ovšem až do jednotlivostí. Zde leží Napoleonovy mince pod tureckými (snad jako náznak budoucnosti), a ty hansovních měst pod jinými z Maroka a Indie. Nějaké mumie, které přivezl Prokesch-Osten, se vyznačují krásnými malbami, halapartna ze zavraždění Valdštejna nechybí ani zde, výtečně skeletovaná hlava sicilského býka, ale se strašnými, do lesku vyleštěnými zahnutými rohy, se mi tehdy jevila jako koruna celé sbírky. Po všech těchto pozorováních se nastoupilo do vozů a špinavým městečkem Kynžvart, jehož veškeré chudobné obyvatelstvo se tísnilo u dveří, aby spatřilo šestispřežní vozy, se dojelo na úpatí Hradního vrchu (Burgberg), jehož krásná loubí pod korunami stromů pak



Obr. 8, 9. Baryt, Jedová hora u Neřežína, Čechy, 12 × 10 cm velká drúza krystalů, ex collectio Metternich, Kynžvart (Národní muzeum P1N 68931). Etikety ke vzorku barytu. Foto: D. Velebil.

proputována pěšky až k ruině hradu“ (Carus 1865). K osobnosti Karla Gustava Caruse ještě dodejme, že byl přítelem J. W. Goetha a znal se i s Kašparem hrabětem Šternberkem. Zajímavostí je, že jako amatérský přírodovědec a sběratel zakoupil v roce 1844 do své sbírky za 15 liber šest stop (něco přes 180 cm) dlouhou kostru ichtyosaura. Stalo se tak při jiné cestě s výše jmenovaným princem (tehdy už králem) v anglickém městě Lyme Regis v západním Dorsetu v obchodu Mary Anning (*1799, †1847), lokální sběratelky fosilií (Carus 1846).

Hussův katalog „minerálů“

Karl Huss celou kynžvartskou sbírku z katalogizoval a vystavil. Větší část sbírky zapsal do katalogu s názvem *Verzeichniss aller in dem Hochfürstlich von Metternich'schen Mineralien-, Waffen- und Kunst-Cabinet vorfindlichen Gegenstände, 1828* (Seznam všech předmětů, nalézajících se ve vysokoknížecím metternichovském kabinetu minerálů, zbraní a umění, 1828). Katalog je psán písařem sice úhledně, ale s mnoha věcnými chybami. Přírůstky a doplňky v původním textu katalogu jsou psány Hussem. Doplňků je v katalogu mnoho například u starožitností, ale u minerálů prakticky chybějí. U mnohých položek, zejména starožitností a zbraní, bývá připsáno *Ri*, což by snad mohl být záznam o inventuře, provedené Richardem Metternichem. Hussův souborný katalog nezahrnuje mince, které jsou zapsány v samostatném katalogu z roku 1814. Katalog také nezahrnuje všechny typy sbírek; Huss prokazatelně budoval sbírku dřev a semen, která však v jeho katalogu není.

Z Hussova katalogu je patrné, jaké sbírkové předměty byly na Kynžvartu při jeho příchodu, a také, jaké minerály a horniny vlastnil Huss ve své původní sbírce předtím, než splynula se sbírkami dalšími. Soubor minerálů a hornin nebyl uspořádán příliš systematicky. Většina ukázek minerálů byla opatřena lokalitami, i když mnohdy málo podrobně uvedenými (např. Čechy, Itálie, Bayreuthsko apod.), často i s různými doplňujícími údaji o vzhledu vzorku, roku, způsobu získání a podobně. V tomto směru je pozdější Kerstenův katalog (viz níže) podstatně chudší a svým způsobem odtužený.

Hussův katalog zahrnoval celkem 1052 položek (1164 kusů) minerálů, hornin a zkamenělin, včetně položek ze skupiny „minerálních jedů“ a „mineralogicko-chemicko-technologické sbírky“, případně dalších anorganických přírodnin, které ovšem minerály v dnešním slova smyslu nejsou. Počet inventárních čísel a celkový počet kusů se v Hussově katalogu příliš výrazně neliší. Autorem členění sbírky je velmi pravděpodobně sám Huss a jeho katalog kynžvartské sbírky je z větší části přepisem katalogu Hussovy původní sbírky.

Členění katalogu je následující:

1. *Hussova skupina byly horniny (Gebirgsarten)*, kterou představovalo 117 čísel, ale jednalo se většinou o nerosty. Ze zajímavějších si uvedme alespoň růženín z Bílého kame-



Obr. 10, 11. Baryt, Příbram – Eusebská žíla, až 6 cm velké krystaly, celková velikost vzorku 14 × 13 cm, ex collectio Metternich, Kynžvart (Národní muzeum P1N 68920). Etikety ke vzorku barytu.
Foto: D. Velebil.

ne u Kynžvartu, „vzácný šunkový mramor“ z Itálie, wavellit z Cerhovic, chabazit z Řepčic u Litoměřic, karfolit z Horního Slavkova, aktinolit od Plas a od Mnichova (u Mariánských Lázní), helvin z Breitenbrunn u Sasku a z hornin několik druhů granitu, například z Kynžvartu, Libé a Skalky u Hazlova u Chebu, Karlových Varů a Jihlavy, hadec a několik dalších.

II. skupina jsou vejce některých suchozemských a vodních ptáků, celkem 52 čísel, takže výše zmíněná Krickelova zpráva o 400 druzích je značně nadnesená.

Následující tři podskupiny jsou: *Fosílie* (= ve smyslu minerály, horniny) z *Vesuvu u Neapole* (15 čísel) a *Různé podoby chebské vulkanické Komorní hůrky* (22 čísel). Ve sbírce byly vzorky z pokusných šachtic, hloubených na Komorní hůrce v roce 1820 a 1834. Třetí podskupinou jsou *Hořlavé fosílie a zemské strusky* (28 čísel). Je zde uhlí z různých míst, například z Louček (Staré Sedlo), z Doubravy u Aše, bituminózní (zuhelnatělá) dřeva z Pomezí nad Ohří a z Chebu (Gregoriplatz, rok 1815). Mezi zemské strusky (produkty podzemních požárů) řadil i tzv. porcelánový jaspis (od Loun a Karlových Varů).

III. skupinou byly *Konchýlie a amfíbie* (42 čísel), tedy schránky plžů a mlžů (lastury), kterých bylo ve sbírce přes 1000 kusů, jen částečně určených. „Amfíbie“ (amphibia) se v minulosti nazývali všichni živočichové, kteří mohli žít ve vodě i na souši, tedy nejen dnešní obojživelníci, ale i hadi nebo třeba tuleni. Huss toho sem řadí ale přece jen mnoho, třeba rybu mečouna, kopyto a paroh losa, penis velryby, skoro dvoumetrový „roh jednorozce“ (zub narvala) a také onu obdivovanou „hlavu sicilského buvola s rohy, krásnou a velkou“.

IV. skupinu, opět značně nesourodou, tvoří *Kalcity, kameny a slín atd.* (105 čísel). Na prvním místě je zde „Velký kus kalcitu v krásných tvarech špinavě žluté barvy; též několik bílé barvy; v podobě tyček, hroznů, rour, hub, hrachu, koulí atd. Z Korutan, 60 kusů“ (Připsáno: von Adelsberg in Krain = jeskyně Postojna, Slovinsko; dnes sbírka NM P1N68479–68488). Najdeme zde dále třeba vápenec z hory Dyleň (?) a z Prahy, asbest z Výškovice u Teplé a z Přísečnice, stroncianit z Valče, „kočičí stříbro“ (muskovit) z Kynžvartu, epidot a tremolit z Hazlova, dva páry azbestových rukavic nebo mističku z karlovarského vřídlovce, kterou roku 1812 věnoval Hussovi abbé Josef Dobrovský. Slavista Josef Dobrovský (*1753, †1829), který v létě 1823 pobýval s rodinou hraběte Nostice v Mariánských Lázních, navštívil i sbírku na Kynžvartu, kde se zapsal do pamětní knihy (Švandrlík 2003). A konečně: „Zdánlivě zkamenělé dřeva, z ostrova Lesbos neboli Medelino v Řecku, mateřské země Sappfo, nedaleko přístavu Sigri. JZ konec ostrova, v tomto okolí našel pan podplukovník von Prokesch Osten 1829. Této

fosílie 4 velké kusy“ (Lesbos = Lésvos, turecky Midillü, též Medelino). Podle Auerova inventáře (viz dále), byla tato dřeva vystavena na velkém kusu leštěného modrého mramoru u zdi proti dveřím do sálu. Již zde zmíněný Anton sbobodný pán von Prokesch-Osten (*1795, †1876) byl důstojníkem rakouské armády (postupně dosáhl až hodnosti generálmajora), ale především rakouským diplomatem působícím mnoho let v Egyptě, Řecku, Turecku a jinde v Orientu. Byl členem řádu rytířů Svatého hrobu v Jeruzalémě (Wurzbach 1872). O svých pobytech ve východních zemích napsal několik spisů. V češtině vyšel v Jindřichově Hradci roku 1830 do dnes čtivý spisek *Cesta do Swaté země roku 1829. Od Antonjina Prokesse, rytjře z Wýchodu a c. k. podplukownjka* (přeložil a vydal Jan Tomáš Nováček). Podobně jako Metternich, s nímž se pochopitelně znal osobně, byl Prokesch-Osten sběratelem rozmanitých předmětů, měl například vynikající sbírku mincí, kterou koupilo berlínské muzeum. Se jménem Prokesche-Ostena se hned několikrát setkáme v kynžvartské sbírce.

V skupinu Hussovy sbírky tvořily *Minerální jedy* (30 čísel). Byly to různé kovové nerosty, veskrze nejedovaté v užším slova smyslu, ale také preparáty z nich, a ty již některé jedovaté byly (různé „utrejchy“).

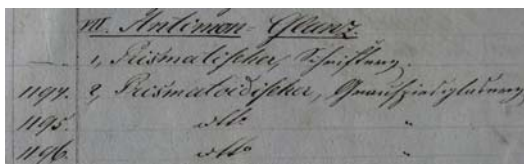
VI. skupinu tvořily kovy (kovové nerosty a jejich oxidační produkty), rozdělené podle hlavní složky, *železem* počínaje (124 čísel). Z českých výskytnů si uvedme goethit (sametku) z Příbrami, čočkovitou (oolitickou) železnou rudu z dolu *Velikonoční vejce (Ostereyer Zeche) u Jinců v Čechách*, pískovitou železnou rudu z Klabavy (u Rokycan), železitý okr od Hřebenů / Hartenberg (okr. Sokolov), „*dřevěnou železnou rudu od Pograd 1824*“ (dřevo fosilizované goethitem/limonitem). Pograd = Podhrad, dnes součást Chebu. „*Pelosiderit ve vělkých koulích s okrem a páskovanou jílovou břidlicí*“ (fylitem?) od Smrkovce v Císařském/Slavkovském lese, uranovou rudu, blejno smolné/smolinec a uranový okr z Jáchymova, ale z Jáchymova sem zařadil i bazalt s augitem a olivínem. Dále si uvedme ještě magnetickou železnou rudu/magnetit z Orpusu (Mezilesí) u Mědence v Čechách, limonit/hnědel z Lazů (Perlsberg) u Kynžvartu, „*fosforečný oxid železa*“ (= vivianit) z *pramene kyselky u Kynžvartu 1829*, „*ledvinitou železnou rudu s lebníkovým okrem a náletem kobaltu od Malé Šitboře* (Kleinschöd, sz. od Lázní Kynžvartu). *Od pana justiciára Schustera v Kynžvartu*“.

Pokračovaly nerosty *olova* (75 čísel), kde byla řada vzorků ze Stříbra (galenit, cerusit), z Oloví (galenit, cerusit, zelený a hnědý pyromorfit), Příbrami (blejno paprscité – wurtzit, blejno rubínové – sfalerit), olověná ruda z Michalových Hor a také vzácný krokoit z Berjozovska na Urale.

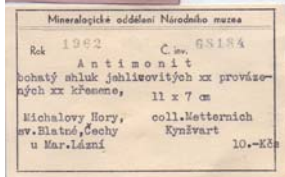
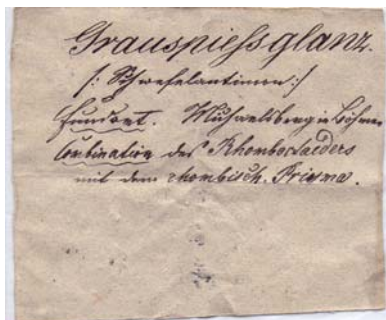
Nerosty *cínu* (61 čísel) tvořily hlavně kasiterity z Horního Slavkova a Krásna, ale také scheelity z Horního Slavkova a wolframit z dolu sv. Mauritia u Jáchymova nebo vizmutová ruda z Michalových Hor.

Podobný rozsah měly ve sbírce nerosty *mědi* (66 čísel): zde nás ze zajímavějších lokalit zaujme malachit, chalkopyrit a chalkozín ze Tří Seker, nikelin z Michalových Hor nebo třeba chalkopyrit z Kraslic.

Z minerálů *stříbra* (40 čísel) zde bylo ryzí stříbro z Příbrami a z Pramenů u Mariánských Lázní, několik proustitů a akantitů/argentitů z Jáchymova, argentit a také nikelin (s vrocením 1834) z Michalových Hor. Zajímavá je zde z Goethových záznamů známá „*stříbrná čern*“ (*Silberschwärze*) od Pramenů (*Sangerberg*), kterou dal pan baron von Junker v roce 1821 těžít, *měli z počátku dobrou kořist, ale pak toho zanechal*“. Královský bavorský komoří Clemens svobodný pán Junker von Bigato (též Juncker-Bigatto) dal v letech 1818–1821 ve starém důlním terénu v okolí Pramenů hledat železné rudy pro železný hamr na svém panství Rockendorf (dnes zcela zaniklá Horní a Dolní Žitná severně od Lázní Kynžvartu). Při pokusném dolování se objevila „*stříbrná čern*“ (též „*stříbrný mulm*“), proto se s pracemi pokračovalo více do hloubky, ale žádná kvalitnější stříbrná ruda nalezena nebyla a kutání v roce 1823 skončilo (Goethe 1823, Bratranek 1874). Nález stříbrné černě nicméně vzbudil pozornost. Například Sebastian Grüner zaslal J. W. Goethovi 23. 9. 1822 minerály ze „*stříbrného dolu sv. Amálie u Pramenů*“. Další řadu vzorků daroval Goethovi osobně přímo Junker v Mariánských Lázních v roce 1823, který sháněl peníze na další průzkum a vzorky zaslal i do Národního muzea



Obr. 14. Záznam z Kerstenova katalogu, antimonit.



Obr. 12, 13. Antimonit, Michalovy Hory, Čechy, 11 × 7 cm, ex collectio Metternich, Kynžvart (Národní muzeum P1N 68184). Etikety ke vzorku antimonitu. Foto: D. Velebil.

v Praze, a jak nám sděluje Kašpar hrabě Šternberk 24. 3. 1824, byly tyto vzorky podrobeny chemické analýze, podle níž to měla být směs „zemního/zemitého koboltu“ (asbolan, Co-manganomelan), Speiskoboltu (skutterudit), Nikelarseniku (nikelin) a Silberschwärze (argentit?) v proměnlivém poměru (Sternberg 1824).

Dál pokračuje šestá skupina *zlata* (7 čísel), mezi nimiž najdeme například „Uherské ryzí zlato v bílém křemenu od jeho jasnosti nižete Metternicha“ a možná se jedná o kvalitní ukázkou ryzího zlata z Rosia Montany v Sedmíhradsku, dnešním Rumunsku, uloženou ve sbírce Národního muzea (P1N 68171, 68173).

Skupina *síry* měla 37 čísel, protože sem Huss zařadil všechno možné. Tak mezi nemnoha ukázkami skutečné ryzí síry zde byla jedna ze Starého Sedla, pak různé antimonity, například z Michalových Hor, cinabarity z Lubů a z Hořovic, ryzí arzén z Jáchymova atd.

Další skupinou byly *Štěpivce* (*Spathe*) všech druhů (16 č.), kde převládalo několik barytů ze Stříbra a byl zde i růžový kalcit z Jáchymova.

Podskupina *Živce a fluority, také hornblendy* (amfiboly) měla 29 čísel a našli bychom v ní fluority a apatity z Krásna, modrý kyanit v destičkách od Sokolova, hornblend v bazaltu ze Srnčího vrchu (= Železné hůrky) u Mýtiny, čedičový hornblend od Černošina (= z Vlčí hory), a z poslední lokality „Různé hornblendy/amfiboly 4 kusy sbírané radou u apelací Schmidtem 1834“.

Podskupina *Krystalizace křemene a obdobné* měla 31 čísel a obsahovala mimo jiné amethyst a záhnědu z Krásna, granáty v šedé žule (granitu) se slídou z Města Litrbachy (zaniklá obec, dnes Čistá), granáty ve svoru z hory Dyleně a od Krajkové (okr. Sokolov), vesuvian – tzv. egeran (podle Eger = Cheb, Huss píše „egran“), epidot, rutil a skoryl od Hazlova u Chebu, skoryl od Libě (z. od Františkových Lázní) aj.

Podskupina *Acháty a opály* měla pouhých 16 čísel, ale spousta jich je také v X. skupině. Zde bychom našli drahý opál z Dubníka a kupodivu též z Horního Slavkova, různé obecné opály z Chebska (např. z Mokřiny) a Pernštejna na Moravě.

Podskupina *Mramory* měla 45 čísel, ale další bychom našli ještě v X. skupině. Za mramorem č. 43 je u 17 druhů mramorů pozoruhodná poznámka, a to kolik hodin trvá jejich doprava na voze nebo saních z lomu k řece Innu, odkud mohou po vodě putovat dál do Vídně (hodinu, ale i 20 až 30 hodin). Poslední dvě položky jsou Hussem psané přírůstky: č. 44 – „Dvě mramorové koule různé barvy a žilkování ze Solnohradska“ a č. 45 – „48 kusů vybroušených mramorů různé barvy z Itálie jako krabička (škatulka), pak 33 bayreutských a 10 českých na víku“.

Dalšími skupinami, nepochybně zajímavými, se zde nebudeme zabývat, jenom si řekněme, že to byla *skupina VII. a VIII. Starožitné sklo*, 18 položek, z nichž 7 se nacházelo „v pokojích minerálů“ a 11 „v sále“.

IX. skupinu tvořily *Egyptské, římské a německé starožitnosti různého druhu* (122 čísel), kde bychom kromě řady cenných a zajímavých věcí, našli i onen Krickelem zmíněný stojan na světlo z řeckých kamenů a vyřezávanou lodičku ze dřeva potopené lodi císaře Tiberia a najdeme zde i nejvíce přírůstků, psaných Hussovou rukou a nepochybně převzatých od Metternicha.

Následují *Cizí dary pro vysokoknížecí kabinet*, pouhých pět čísel, na prvním místě je jakási flinta od již zmíněného Sebastiana Grünera.

X. skupinu, velmi různorodou a poměrně rozsáhlou, tvořily *Vybroušené kameny* (celkem 133 čísel). Převládaly acháty a mramory (mezi nimi opět ten „šunkový mramor“), ale najdeme zde granáty z Třebívlic, Kolína, železité granáty od Hřebenů (se zříceninou hradu Hartenbergu, okr. Sokolov) a měď obsahující (?) granáty z hory Dyleně, kazetu z olivového dřeva s 49 destičkami italských mramorů, 10 achátových destiček („nacházejí se ve velké krabici“), surový (neopracovaný) *peruviánský neboli brazilský diamant sclavarum* (= diamant, který našel otrok), „český diamant“, což byl křišťál, „zkamenělé palmové dřevo z Krušných hor od Freibergu v Mišeňsku, z dolu Gute Zeche (Glückszeche) je přileštěné a bylo nalezeno v hloubce 56 sáhů“ a byl zde i „křídový polyp a blesková roura (fulgurit) ze Sonnerheide v kraji Lippe“ (Senne neboli Sennerheide je velké území mezi Paderbornem, Detmoldem a Bielefeldem v Severním Porýní-Vestfálsku, dnes z větší části vojenské cvičiště. Tvoří je glaciální sedimenty s podkladem křídových hornin a v této otevřené krajině se občas nacházejí stopy po výbojích blesků v podobě rourek z roztaveného písku – fulgurity). Dvě ukázky desáté skupiny byly od významné osobnosti: „*Jaspis egyptský od vévodkyně kuronské Anny Dorothee 1812*“, druhým darem od vévodkyně Kuronské byl nějaký kus jantaru. Anna Charlotte Dorothea von Kurland (*1761, †1821) navštívila od roku 1791 Karlovy Vary a její dcerou byla Kateřina Vilemína (Katharina Wilhelmine), vévodkyně Zaháňská (* 1781, † 1839), zmiňovaná výše v textu.

XI. skupina Kameny, zuby, drápy atd.: z lidí a zvířat, pak jiné v přírodě se nacházející vyrostliny. Tato poměrně rozsáhlá skupina (50 čísel) asi lahodila vkusu a vyjadřovala specializované zájmy Karla Hussa a tvoří ji zejména části živočišných těl, které se nějak používaly v pověrách či v léčitelství, fosilní i recentní zuby, ale také různé kameny (konkrementy) vyjmuté z těl lidí i zvířat a dokonce i lidská kůže, doufejme, že jen malá část.

Podskupinu jedenácté skupiny tvoří *Mineralogicko-chemicko-technologická sbírka* o 90 číslech. Jsou to nerosty a technologické produkty z nich vyráběné, různé kovy, slitiny, sklo. Několik jich má i lokality: tetraedrit (Weißguldenerz), kalamín (hemimorfit/smithsonit?) a „ocelový kobalt“ (skutterudit) pocházely z Jáchymova, leštěnec měďný (chalkosin) ze Tří Seker, cínové granáty neboli cínové kroupy (kasiterit) z Horního Slavkova, černá ruda olověná (galenit) ze Stříbra, lupenitá železná ruda od Paliče (dnes část obce Lipová, jv od Chebu) a ryzí síra ze Starého Sedla.

Poslední skupinou Hussova katalogu byla skupina XII. *Zbraně, pancíře, kyrysy, helmy, bomby etc.* (145 čísel, od čísla 122 Hussovy přípisů) s podskupinou *Různé pokrývky hlavy* (15 čísel, vše psáno Hussovou rukou).

P. Joachim Auer a jeho Inventarium

Karl Huss spravoval kynžvartské sbírky až do své smrti v roce 1838. Po něm se stal kustosdem sbírek zámecký kaplan Joachim Auer (*13. 5. 1806 Kladruby u Stříbra, †7. 12. 1882 Dolní Žandov), který pokračoval jednak několika přírůstky v Hussově katalogu, jednak sepsal *Inventarium der im hochfürstlichen Cabinete zu Koenigswart vorgefundenen Naturalien-, Kunst- und Seltenheitsgegenstände* (Inventář ve velkoknížecím kabinetu v Kynžvartu se nacházejících předmětů přírodnin, umění a vzácnosti) v pěti sešitech a s datem 24. 12. 1839. Má charakter svědecky potvrzeného předávacího protokolu (Říha 2009) a je zde podchyceno všechno, co Auer ve více méně chaoticky uspořádaném Kabinetu našel, včetně toho, co Huss ve svém katalogu nezaznamenal. Do tohoto Auerova inventáře nebylo možné nic připisovat,

ale kupodivu zde najdeme exponáty i z roku 1840, kdy sem příkladně 20. 6. odevzdal Carl Semenetz meč, datovaný rokem 1420, nalezený při dobývání pařezů v lese, rezervovaném pro slavkovské doly v úseku Kohlloch na tzv. Schindlhau, kynžvartské panství. Jiný exponát (jakýsi důmyslný zámeček na heslo), je dokonce z roku 1842. Auerův inventář je pro nás cenný v tom, že z něj vyčteme, na rozdíl od Hussova katalogu, jak byly sbírky na Kynžvartu uspořádány a vystaveny. U minerálů a hornin, které všechny Auer poctivě zapsal, jde většinou o Hussovy vzorky, ale jsou zde vedle ukázek ve zvláštních skříňkách s různým počtem polic a v nástavcích skříní, také jmenovány porůznu volně vystavené velké exponáty. Tak pod oběma skříňkami u dveří hlavního vchodu se nacházely na zelenavě natřených podstavcích: „*velmi krásná drúza ametystu*“ (bez lokality), velké ukázky olovených rud z Oloví (štola St. Andreas) a ze Stříbra („*velmi veliká drúza křišťálu s galenitem*“), andalusit ze severního okolí Dyleně (1837), šedý křemen pokrytý drúzovitým křišťálem a dva kasiterity z Perlsberga (Lazy) u Kynžvartu, velké ukázky z vulkanické Komorní hůrky, mezi nimi modrá struska, vykopaná v pokusné šachtě v roce 1834 nebo „*velký kus polomramoru z Wunsiedelu v Bavorsku, kterým je vydlážděna zámecká kaple*“. Je zajímavé, že v Auerových konceptech k těmto inventářům najdeme rozdílnosti. Tak například právě u těchto velkých kusů má v konceptu navíc „*červený, bíle proužkovaný, leštěný mramor z Karlštejna z dláždění kynžvartské zámecké kaple*“, velký růženín z Bílého kamene u Kynžvartu, slídu s granáty z Dyleně a další. Naproti těmto dveřím na pilíři zase visela Hussova sbírka „*minerálních jedů*“ ve zvláštní skříňce. Proti dveřím do zámeckého sálu na podlaze ležely dvě velké leštěné mramorové desky a výše zmíněná zkamenělá dřeva z ostrova Lesbos. Nově byly vystaveny, některé s rokem 1838, také ukázky hornin a nerostů z Metternichových panství Kynžvart (55 položek) s blízkým Milíkovem (Miltigau) – 12 položek, hlavně opály a jaspisy a z panství Plasy (17 položek železných rud, 7 fosilií a 7 hutních produktů). Ani v Hussově katalogu, ani v konceptech a čistopisech Auerova inventáře, nenalzáme zvláštní zmínku o onom velkém uralském „*kouřovém topazu*“, později tak ceněném, a zdá se tedy, že na konci roku 1839 ve sbírkách ještě nebyl. Nově Auer zapsal například i Hussovu sbírku dřev (95 položek) a nově zde byla i modrá skříňka s šesti zásuvkami, v níž byly i nějaké minerály typu „*železná ruda s živcem a okrem z Austrálie*“, „*kámen z krajiny kolem Mrtvého moře, kde stála Sodoma a Gomora, má síru a křemen*“, ale byly zde i minerály z okolí. Pod skleněným zvonek bylo aranžmá z bílých, zelených a modrých krápníků z Michalových Hor s rokem 1836. Exemplaře tohoto *Inventaria* (koncepty i čistopis) najdeme v kynžvartské zámecké knihovně a opis se nacházel také ve farním archivu v Dolním Žandově (Gnirs 1932). Jinak Auer ve sbírkách zřejmě mnoho stop nezanechal, protože již v roce 1843 dostal lukrativnější místo faráře v blízkém Dolním Žandově (Unter-Sandau) a na jeho místo byl doporučen 36letý benediktýn z kláštera v Seitenstetten, páter Paul Rath.

P. Paul Rath (*1807, †1887), jeho působení a inventáře kynžvartských sbírek

Paul Rath (též Paulus Rath, vlastním jménem Johann Baptist Rath) vstoupil do kláštera benediktinů v Seitenstetten v Dolním Rakousku v roce 1827 a v roce 1832 byl vysvěcen na kněze. Poté učil na gymnáziu v Augsburgu. Někdy v roce 1842, v době svého augsburského působení, se seznámil s Metternichem a ten si jej v roce 1843 vyžádal jako zámeckého kaplana na Kynžvart (Rokyta 1979). Na Kynžvartě byl Rath zároveň hofmistrem – domácím učitelem Metternichových dětí Richarda, Paula a Melanie a časem přibral i nejmladšího, knížete Lothara. Dalším jeho úkolem bylo spravování kynžvartských sbírek za roční plat 600 zlatých konvenční mince a naturálie. Rath shledal, že sbírky nejsou v uspokojivém stavu a vytkl si za cíl vybudovat „*z nesourodého nahromadění zárodků sbírek*“ muzeum důstojné jeho jasnosti (Rokyta 1997). Prvním krokem mělo být nové uspořádání sbírek a sepsání nového katalogu. Rath začal sepsáním katalogu nejcennější části Hussových sbírek, a to sbírky numismatické. Na tuto práci měl jako domácí učitel čas hlavně v letních měsících. Sbírkou mincí, čítající úctyhodných 11 482 kusů, zpracoval do tří svazků katalogu. Trvalo mu to dlouhých 18 měsíců a neobešel se bez pomoci odborníků v numismatice. Pro Hussovu numismatickou sbírku se Metternichovi podařilo získat speciální numismatickou skříň se 135 zásuvkami. Opatřil mu ji Franz Josef svobodný pán Bretfeld-Chlumczansky (*1777, †1839), rada Metternichova stát-

ního kancléřství a sběratel starožitností a mincí (Kadletz-Schöffel 1992).

V jakési rekapitulaci své činnosti muzejního kustoda shrnuje Rath hlavní práce, které provedl nebo byly provedeny na jeho popud v přírodovědeckých sbírkách. Tak na podzim 1844 spolupracoval s Kerstenem na pořádání mineralogické sbírky, v srpnu 1846, když byl se svými chovanci na Kynžvartu, dohlížel na stavbu čtyř nových dubových skříní a na návrh Jeho Jasnosti vyznačil na všechny zásuvky mineralogické sbírky jejich obsah a současně uspořádal nově dvě skříně – s fosiliemi a vulkanickými produkty. „Popud k tomu mi dal již v roce 1844 uzavřený nákup krásných primárních zbytků živočichů a zdejších eruptivních řad (= z Komorní hůrky) od p. pastora Martia. Když byly truhlářské práce konečně hotové, tu abych Jeho Jasnosti poskytl předběžnou ideu, co s novými skříněmi zamýšlím, využil jsem posledních večerních hodin k vytřídění a vystavení zčásti rozptýleně se povalujících, zčásti v jedné zásuvce skříně minerálů pestře promíchaných kochýlí, vyhledal jsem místo ve vedlejších skříních, u nichž jsem kvůli získání světla nechal stěny oddělení zhotovit ze skla, pro zamýšlené vystavení zkamenělých mušlí a rostlin, v rohových skříních ale (vlevo od vchodu), jsem znázornil základ sbírky ptáků a čtvernožců našeho okolí včetně a pro srovnání se stále přicházejícími exoty“ (Rath 1859, MS 3).



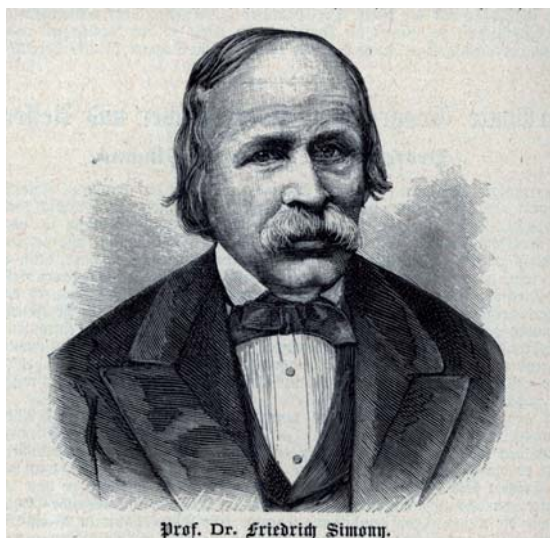
Obr. 15. P. Paul Rath (*1807, †1887), dlouholetý kustod kynžvartského muzea (Rokyta 1966).

Jak byl organizován provoz v kynžvartském muzeu na začátku Rathova působení a pravděpodobně i později, se dozvídáme ze spisku mariánskolázeňského lékaře Adalberta Eduarda Danzera: „V levém křídle zámku se nachází muzeum, jehož základ položil Karl Huss, při svém ustanovení jako kustod před 20 lety. V důsledku knížecího výnosu, který je každoročně zveřejňován zvláštním nálezem, je toto muzeum během letních měsíců každé pondělí, středu a pátek od 2 do 6 hodin odpoledne proti vstupenkám, které jsou pro lázeňské hosty k vyzvednutí u dotyčných c. k. inspektorátů lázeňské policie nebo u vrchního úřadu v Kynžvartu, otevřeno k prohlídce“ (Danzer 1847).

V revolučním roce 1848 byl P. Rath aktivním účastníkem Metternichova překotného útěku z Vídně (13. 3. 1848). Byl vybaven sedmi kufry s cennými a muzejními předměty z Metternichova paláce na Rennweg, s nimiž po 48 hodinách spěšné jízdy dorazil do Kynžvartu. Mezi lidmi kolovaly zvěsti o chystaném útoku dělnictva z Aše na zámek Kynžvart, zámecké služebnictvo a lesní personál se na obranu knížecího majetku ozbrojil (Urban 1894) a Rath se se zámeckým personálem snažil skrýt nejcennější předměty zámecké sbírky na bezpečné místo (měly být či byly zazděny). Ovšem objemná sbírka minerálů a zámecká knihovna se ochránit nedaly. K násilnostem nakonec vůbec nedošlo a Metternichův kynžvartský majetek zůstal nedotčen, stejně jako jeho majetek ve Vídni (Rath 1859, MS). To se týkalo i sbírek a knihovny v paláci na Rennweg, který před plundrováním ochránil S. L. Endlicher (*1804 Bratislava, †1849 Wien, botanik a sinolog), velitel oddílu národní gardy, tvořeného hlavně studenty (Wurzbach 1858).

V létě roku 1850 vystavil Rath zkameněliny ze Solné komory, zainventoval a popiskami opatřil amonity a uvedl do pořádku krásnou řadu láv z Vesuvu, darovaných pastorem Martiem (Rath 1853, MS 2).

Rok 1853 spojuje Rath s konečným uspořádáním muzea a dohotovením katalogizace a rekapituluje svoji činnosti v této oblasti. Problematice k nám z ní trochu trpký tón v tom, že se cítil



Obr. 16. Friedrich Simony (*1813, †1896), geolog a geograf, jehož významná sbírka amonitů a minerálů byla Metternichem zakoupena pro kynžvartské muzeum (Umlauf 1883/84).

příliš málo uznáván, též co se týče finančního ohodnocení. Uráželo ho, že je na úrovni platu komorníka nebo zahradníka (Rath 1859, MS 3). Úředníci Metternichova centrálního ředitelství jej zřejmě považovali za poněkud zbytečného. Byl to asi typický obrázek vzdělaného intelektuála ve službách šlechty, kdykoliv nahraditelného.

V 5. dílu katalogu sbírek Rath vyjmenovává největší vzácnosti muzea, z toho k minerálům počítá (resp. v kabinetu minerálů se nacházely) čísla 1213–1224 a, b (neodpovídají číslům v Kerstenově katalogu, i když tam některé z uvedených exemplářů už byly). Rathův výběr ukazuje, že mineralogie nebyla jeho silnou stránkou (Rath 1853, MS 1):

„Z kabinetu minerálů, myslím, že sem (mezi přírodní vzácnost) musím zařadit pro jejich velkou vzácnost následující objekty:

No. 1213 a, b, c. *Zkameněliny s ostrova Lesbos 1834 – zkamenělé dřevo sbíral osobně plukovník Prokesch Osten a zaslal je z Vídně Hussovi pro (kynžvartský) kabinet s dopisem z dubna 1829.*

No. 1214. *Neobvykle velký kus jantaru 1 libru 16 a ¾ lotu (= cca 510 g) těžký, zlatožlutý a čistě průhledný. Tento a následující kus jantaru mi byl zaslán Jeho Jasností z Londýna, prostřednictvím centrálního ředitele panství Ranzoniho 7. 9. 1849 (tedy i v exilu myslel kníže na své sbírky).*

No. 1215. *Kus jantaru 1 libru 3 a 1/5 lotu (= cca 500 g) těžký s vysoce vzácnou inkrustací (má být spíše inkluzí) ještěrky lovicí mouchy. Obdržén s předchozím.*

No. 1216. *Jantar černý (gagát) v podobě fajfky v etuji, věnoval Michel Stourza, princ Moldávie, rok neuveden (Mihail Sturdza, též Mikail Sturza, *1794, †1884, moldavský princ 1834–1849).*

No. 1217. *Krystal kouřového topazu (= křemen/záhněda) 61,5 liber (kolem 28 kg) těžký z Uralu. Nikde nepoznačeno, ale má to být, jak vím pouze z doslechu, dar od ruského cara. Rok není neuveden.*

No. 1218. *Do podoby pečetidla vybroušený kouřový topaz (= křemen/záhněda) nanejvýš vzácné čistoty. Opět nikde nezaznamenán.*

No. 1219. *Kazeta z olivového dřeva, vykládaná 49 destičkami mramoru z okolí jezera Como. Převzal Huss 16. 6. 1828.*

No. 1220. *Jaspisu podobný indický říční valoun, vysoce vzácného výskytu, a pod jménem kámen z Gangy ceněný u Hindů jako jeden z nejúčinnějších amuletů. Tento kámen jsem spolu s příloženým popisem vlastní rukou Jeho Jasnosti obdržel ve Vídni 18. 10. 1845. Knížecí vlastnoruční cedulka zní: Červený vejcovitý kámen patří k největším indickým vzácnostem. Indové uctívají takové kameny, které se nacházejí v řece Ganges, jako symbol světovějcete (Welteys) a stavějí ho na vrchol zázraky konajících amuletů.*

No. 1221. *Hindustánský prášek na rány, oškrábaný z tyčinky na rány, kterou, zasazenou do zlata, nosí zavěšenou nabobové. V dvojité papírové obálce. Obdrženo 12. 10. 1845 ve Vídni.*

No. 1222. *Psací souprava z antracitu (severoamerické lesklé uhlí, blind coal). Tento, nikde nezaznamenaný předmět, jsem zde (= mezi minerály) již našel. Ještě zachovaná cedulka psaná rukou Jeho Jasnosti praví: „Psací souprava z antracitu ze Severní Ameriky 1841“.*

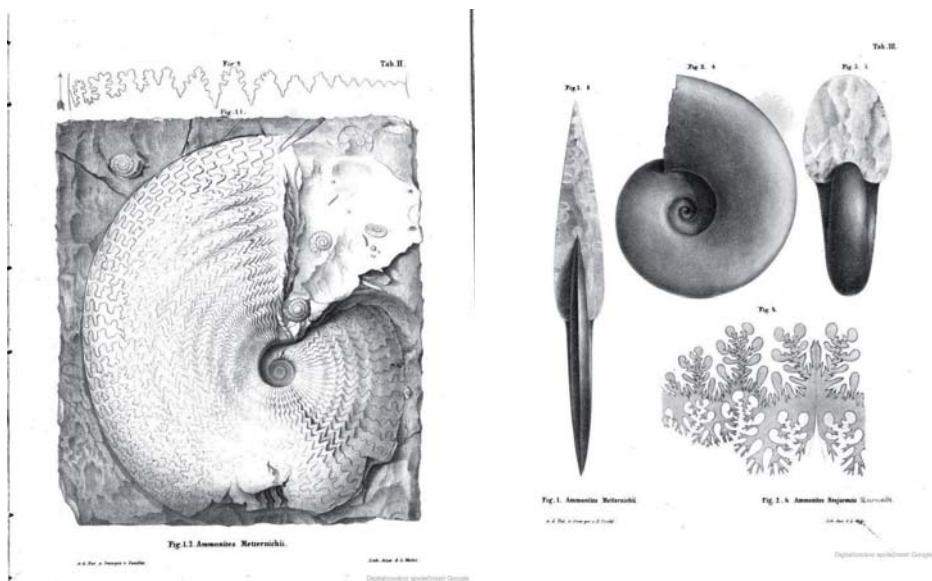
No. 1223. *Jeden pár hrubě pletených rukavic z asbestu, se třemi zbytky pochodně.*

No. 1224 a, b. *Dva listy asbestového papíru, jeden s vypáleným písmem, druhý s malovaným knížecím erbem. Poslány v roce 1828 do Plasů a poté sem“.*

Z různých Rathových poznámek v jeho sedmi obsáhlých katalogích zjišťujeme, že měl o sbírky skutečný zájem. Velkou pomocí mu bylo, když dostal někdy kolem roku 1880 k ruce muzejního sluhu Josefa Wirtha, šikovného vycpávače ptáků a savců a knihvazače a časem i jakéhosi pomocného kustoda a průvodce (John 1907b). O sbírky se Paul Rath staral až do své smrti v Kynžvartu 7. 6. 1887 a ve sbírkách zanechal hluboké stopy. Nesourodé zámecké sbírky uvedl do stavu, který vcelku beze změn přetrval až do konce muzea jako celku (Říha 2009).

Kolekce amonitů Friedricha Simonyho

V roce 1845, v době Rathova kustodství, bylo velmi významnou akvizicí kynžvartské sbírky získání vědecky cenné kolekce triasových amonitů, nasbíraných přibližně v letech 1840 až 1845, tehdy ještě amatérským geografem a geologem Friedrichem Simonym v halštatských vápencích Solné komory v Horním Rakousku. Friedrich Simony (*1813, †1896) se narodil v Hrochově Týnci u Chrudimi. Vystudoval lékárnictví ve Vídni (rigorózum farmacie 1835), kde ho jeho profesor přírodopisu, botanik Joseph Franz Jacquin, přivedl k hlubšímu zájmu o přírodní vědy. Přibližně od roku 1840 podnikal geologické a geografické výpravy na Dachstein v Severních vápencových Alpách a do Hallstattu v Solné komoře. První cestu podnikl se třemi přáteli, mezi nimiž byl i budoucí geolog a paleontolog Franz von Hauer, tehdy ještě (od roku 1840) student Báňské akademie v Banské Štiavnici. Jedním z mecenášů Simonyho studií a pozdějších expedic byl Klemens Metternich, dalšími byli arcivévoda Johann a arcivévoda Ludwig. V Metternichově vile ve Vídni také Simony delší dobu bydlel a seznámil se zde se spisovatelem Adalbertem Stifterem, vychovatelem malého Richarda Metternicha. Po Metternichově pádu v roce 1848 se musel Simony postavit na vlastní nohy. Ještě toho roku



Obr. 17, 18. *Ammonites metternichii* na vyobrazení v monografii Franze von Hauer z roku 1846.



Obr. 19. Vápenc s fosilií amonita, Hallstatt, Rakousko, velikosti 9 × 8 cm, ex collectio Metternich, Kynžvart (Národní muzeum P1H 13055). Foto: D. Velebil.

109 kusů, některé i z Čech a Moravy) získalo Přírodovědecké muzeum ve Vídni, stejně jako Simonyho herbář (Riedl-Dorn 1996). Kromě zkamenělin obohatil Simony kynžvartskou sbírku také o minerály a sbírku schránek měkkýšů, k nimž zpracoval P. Rath v roce 1849 německo-latinský katalog. Do dějin mineralogie vstoupil F. Simony, když v roce 1868 sbíral ve štole Christina solného dolu v Hallstattu ukázky světle modrozelených poloh a nenápadných bezbarvých krystalů minerálu, vyskytujícího se společně s halitem a anhydritem. Minerál popsal jako nový druh Gustav Tschermak v roce 1869 a pojmenoval ho po nálezci simonyit (Tschermak 1869). Brzy se však ukázalo, že jde o již od roku 1811 známý blůdit, natrium-magnesium-sulfát tetrahydrát.

Simonyho kolekce amonitů, později uložená na Kynžvartu, posloužila jako studijní materiál k monografii o amonitech z roku 1846, jejímž autorem je Franz von Hauer (*1822, †1899), v té době c. k. báňský praktikant při Montanistickém muzeu ve Vídni, později významný paleontolog, geolog a organizátor Říšského geologického ústavu ve Vídni. Vydání monografie zaplatil kancléř Metternich, obrázky nakreslil další báňský praktikant Eduard Pöschl (*1820, †1898), student báňské akademie v Banské Štiavnici, kde byl pak v letech 1850–1887 profesorem. Kromě Simonyho kolekce posloužily jako podklad k Hauerově monografii také soubory amonitů z Dvorního kabinetu minerálů a Montanistického muzea ve Vídni, sbírka autorova otce, paleontologa Josepha von Hauera (*1778, †1863) a v neposlední řadě bohatá sbírka J. G. Ramsauera. Mezi fosiliemi hormistra solných dolů v Hallstattu Johanna Georga Ramsauera (*1795, †1874) vynikala krásná suita amonitů z hallstattských červených a žlutých vápenců, mezi nimi jednostranně vyleštěná ukázka amonita *Ammonites (Pinacoceras) metternichi* o průměru 70 cm.

Z celkem 16 druhů fosilních hlavonožců, popsanych v Hauerově monografii, se na Kynžvart patrně dostalo pět druhů, z toho tři druhy byly úplně nové. Na obrázku č. 1 Hauerova spisu je

se stal kustodem nově založeného korutanského Přírodovědeckého (později Zemského) muzea v Klagenfurtu, kam daroval 250 vzorků hornin různých geologických útvarů a kolem 500 zkamenělin z okolí Hallstattu (Klemun 1992). V roce 1850 se stal šéfgeologem 5. sekce pro Solnou komoru v nově založeném Říšském geologickém ústavu ve Vídni a v roce 1851 jej ministr vyučování Lev hrabě Thun-Hohenstein jmenoval řádným profesorem katedry geografie na vídeňské univerzitě, a to i přesto, že Simony byl vlastně samoukem (Kadletz-Schöffel & Kadletz 2000). Hlavním důvodem Simonyho jmenování byl hluboký dojem, který zanechala v roce 1850 výstava 10 000 zkamenělin, 2 000 geologických vzorků, 300 výškových barometrických měření a 36 kreseb v momentálně vystěhovaném paláci Metternich ve Vídni (Penck 1898, Mandl 2013). Simony byl zručný a pilný kreslíř a malíř, jeho kresby a akvarely (1

vyobrazen nejhezčí exemplář druhu *Ammonites metternichii* HAUER, který patří mezi největší amonity vůbec, mívá i přes 60 cm v průměru. Dalším druhem, popsaným a vyobrazeným (Nr. 4) v Hauerově publikaci a uloženým na Kynžvartě, je *Ammonites debilis* HAUER (debilis = slabý, útlý, kvůli menší velikosti a stlačené formě) o průměru 10 cm. Dále jsou to *Ammonites galeatus* HAUER, *Ammonites subumbilicatus* BRONN a *Nautilus acutus* HAUER. Ostatní druhy amonitů pocházely z jiných sbírek (Hauer 1846a, Hauer 1846b). Hauerova monografie se nachází v několika exemplářích v kynžvartské knihovně (Králová 2009).

V obrovské skupině amonitů docházelo s pokrokem zoologie a paleontologie ke změnám systematiky a tudíž i rodových jmen, diskreditaci řady druhů, a přestože je tato problematika velmi spleťitá, pokusíme se aktualizovat výše jmenované druhy s tím, že nové druhy z Metternichovy sbírky na Kynžvartě jsou cennými holotypy.

F. v. Hauerem v roce 1846 popsaný triasový amonit z halštatských vápenců *Ammonites metternichi* HAUER byl v roce 1873 E. von Mojsisovicsem vybrán jako typový druh k jím stanovenému rodu *Pinacoceras*. (Z původní věty navíc vypadá, že k rodu *Pinacoceras* tento druh následně zařadil sám Hauer.) Druh *Ammonites debilis* HAUER, 1846 zařadil Zittel roku 1884 k jím stanovenému rodu *Rhacophyllites* a tato kombinace je dosud považována za platnou. Loděnkovitý hlavonožec, původně popsaný jako *Ammonites galeatus* HAUER, 1846, je řazen k rodu *Grypoceras* (*Gryponautilus*), stanovenému Mojsisovicsem v roce 1873. Dalšího nautiloida, původně popsaného jako *Nautilus acutus* Hauer, 1846, zařadil Mojsisovics (1902) k jím nově stanovenému rodu *Oxyautilus*.

Celý Simonyho soubor, získaný v roce 1845 pro kynžvartskou sbírku, obsahoval kromě 505 fosilií (z toho 137 hlavonožců, hlavně amonitů), také 76 leštěných mramorů ze Solné komory a 442 minerálů (MS, soupis Simonyho sbírky, zámek Kynžvart, neevid.).

Karl Anton Martius a jeho soubor minerálů

V roce 1845 zakoupil Klemens Metternich pro kynžvartskou sbírku také soubor minerálů (patrně 112 kusů) od evangelického faráře a sběratele K. A. Martia. Karl Anton Martius (*23. 12. 1794, †9. 6. 1876) byl syn diákona neboli třetího faráře v Aši. Po ukončení gymnazijních studií v Hofu (Bavorsko) odešel do Jeny, kde měl na přání otce studovat teologii, ale ve skutečnosti studoval medicínu a přírodní vědy. Když se rodiče dozvěděli o této změně, musel se vrátit k teologii a posléze i vstoupil do vojska. Zde nevydržel dlouho a od roku 1814 se vydal na dlouhé cesty, na kterých vyčerpал veškeré dědictví, jež mu připadlo po otci. Po návratu do Aše se ucházel o faru, která se uvolnila v saském hraničním městě Schönbergu (dnes část obce Bad Brambach), a roku 1818 ji také získal.

I v úřadu faráře byly hlavním Martiovým zaměstnáním přírodní vědy. Denně podnikal exkurze, sbíral minerály a rostliny. Z delších cest se vracel často domů až v neděli ráno a bez



Obr. 20. Karl Anton Martius (*23. 12. 1794, †9. 6. 1876), evangelický farář a sběratel (Bergthal 1878).

jakékoli přípravy vstupoval na kazatelnu. V roce 1828 se bohatě oženil, a když jeho žena po osmi letech zemřela, přišel k nemalému jmění. Na faře v Schönbergu brzy vybudoval celé muzeum. Byly zde vidět vedle velkých sbírek kamenů, obsahujících 30–40kilogramové bloky hornin, kostry všeho druhu, vycpaní ptáci, zkameněliny a různé přírodní zvláštnosti, starožitnosti z keltských hrobů, herbáře a dokonce i různá živá zvířata. Neuplynul den, kdy by před farou nezastavovaly kočáry, které přivázely hosty z blízkých Františkových Lázní a dokonce z Karlových Varů a Mariánských Lázní, kteří chtěli vidět jeho sbírky (John 1907a). Tak zde mladého faráře (28 let) navštívil v srpnu 1822 dvakrát J. W. Goethe společně s S. Grünerem. Goethe ocenil nejen Martiovu mineralogickou sbírku, ale také jeho znalosti o Komorní hůrce, společně vystoupili na Kapellenberg a Goethe obdržel darem, vedle vzorků granitu z Kapellenbergu, rovněž záhnědy, ametysty a egerany z okolí. Jeho pozornost vzbudila také Martiova ochočená užovka obojková (Grüner 1853).

V roce 1834 si Martiovy minerály prohlédl již jednou zde zmíněný T. E. Gumprecht, kterého zaujala zejména 10 cm velká a 1 cm tlustá tabule slídy od Horšovského Týna, minerály z různých saských lokalit, jako zelený živec, kalait/tyrkys, baryt a od Schönbergu samotného opály, chalcedonové valouny, asphalt v granitu, vesuvian/egeran (jenž byl doposud známý pouze z blízkého Hazlova), andalusit v tenkých sloupcích z ruly, turmalín a krystaly živce v dvojčatných prorostlicích (Gumprecht 1835).

Roku 1847 rezignoval Martius na místo pastora, které mu už dávno nevyhovovalo, a změnil pak několikrát své bydliště, až nakonec zakoupil nemovitost v obci Málkov (Malkau) u Chomutova. Zde zpočátku pilně provozoval hospodářství, později ale svoje pozemky pronajal a až do konce života s neobyčejnou vytrvalostí cestoval. Neustále hledal a kopal na různých místech v okolí Chomutova a ještě ve vysokém věku se téměř denně, bez ohledu na počasí, vydával na cesty, ze kterých domů nosil množství minerálů a hornin. Podnikl i několik velmi dlouhých, několikaletých cest do vzdálených zemí. Ještě za svého působení v Schönbergu byl Martius ve styku s Kašparem hrabětem Šternberkem a později navštěvoval z Málkova Museum království Českého v Praze, kam docházel většinou pěšky, aby zde hledal radu a poučení (V. 1876).

Než Martius v roce 1847 opustil Schönberg, prodal část své sbírky minerálů (prý nejlepší kusy) knížeti Metternichovi v Kynžvartu, jednu sbírku daroval Lázeňské inspekci ve Františkových Lázních a rovněž magistrátnímu radovi Grünerovi v Chebu věnoval mnoho minerálů. Minerály podělil také mnohé školy a muzeu města Chebu, otevřenému v roce 1875, věnoval 600 ukázek hornin s vysvětlivkami, podle Martia „práci sedmi let“. Velmi se přátelil s všestranným přírodovědcem, výzkumníkem Komorní hůrky a lékařem ve Františkových Lázních Med. Dr. Antonem Aloisem Palliardim (*1799, †1873) a Vinzenzem Pröcklem (*1804, †1886), zakladatelem chebského muzea (John 1907a).

Také během pobytu v Málkově shromáždil Martius značné množství zajímavých předmětů, mezi nimi například množství artefaktů z prehistorických nalezišť Žatecka (Sklenář 2005). Ve věku téměř osmdesáti let začal pomýšlet na osud sbírek po své smrti. Nakonec je prodal baronu Hugo Johannu Korbvi von Weidenheim (*12. 5. 1837, †26. 9. 1876) na zámek Verněřov u Kadaně. Roku 1872 přesídlil na Verněřov i sám Martius, který zde přijal místo kustoda nově založeného, veřejně přístupného zámeckého muzea (Wrany 1896).

Sbírky byly na zámku Verněřov vystaveny ve třech místnostech a obsahovaly, kromě rozsáhlé sbírky mincí a starožitností, také různé kuriozity, herbáře, konchýlie, vycpaná zvířata, zkameněliny a také geologickou sbírku, čítající 3 416 čísel a sbírku minerálů, čítající 1 396 čísel. Tato zámecká sbírka se těšila za života dr. Martia značné oblibě. Její přitažlivost ale pro mnohé asi spočívala, podobně jako u Karla Husa, v podivínské a dobrodružné osobnosti kustoda „Starého Martia“, který návštěvníky zblízka i zdaleka muzeem prováděl (Wrany 1896).

Karl Anton Martius zemřel na verněřovském zámku v roce 1876 a ve stejném roce zemřel i majitel zámku. Muzeum časem zaniklo a osudy tamních sbírek nejsou úplně jasné. Zámek byl v držení rodu Korbů až do roku 1945, ale sbírky podle K. Sklenáře zakoupilo (snad jejich část?) již v roce 1878 Přírodovědné muzeum ve Vídni (Sklenář 2005). Oproti

tomu A. Wrany píše v roce 1896, že verneřovské muzeum ještě existuje (Wrany 1896). Obec Verněřov, která ležela 4 km sv od Klášterce nad Ohří, ustoupila zcela zbytečně v roce 1987 i se zámekem a blízkými Mikulovicemi plánovanému a neuskutečněnému úložišti popílku z elektráren v Prunéřově. Z Mikulovic zbyl pouze zchátralý kostel sv. Mikuláše se hřbitovem, na němž byl Martius pohřben (na sklonku života přestoupil ke katolické víře).

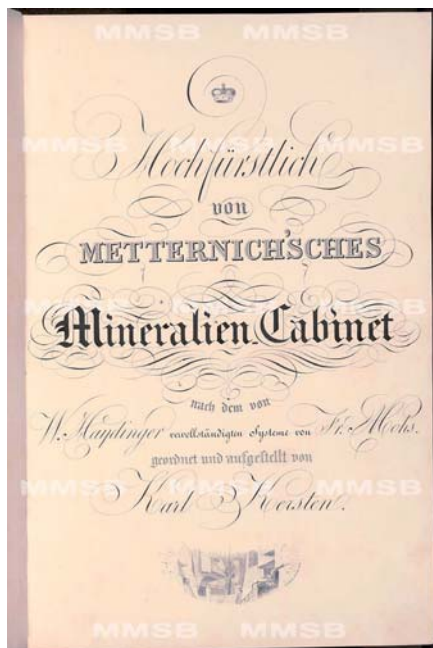
Kerstenův katalog mineralogické sbírky

V letech 1844 až 1845, tj. za Rathova kustodství, byl na Kynžvartě pořízen nový katalog minerálů. Zhotovil jej (coby externí pracovník) německý chemik a vysokoškolský pedagog Karl Moritz Kersten (*19. 6. 1803 Zöblitz, †10. 11. 1850 Colditz). Kersten studoval na Báňské akademii ve Freibergu a na univerzitě v Göttingenu chemii a mineralogii. Od roku 1829 učil ve Freibergu v nově zřízené laboratoři analytické a praktické chemie a od roku 1842 se měl stát nástupcem zesnulého profesora Wilhelma Augusta Lampadia. Stačil po něm předběžně převzít přednášky z obecné chemie, záhy se však ukázalo, že i přes důkladné znalosti není schopen přednést souvislou a jasnou přednášku. Nesystematičnost se prý projevovala i při výuce analytické chemie. U Kerstena byla konstatována duševní porucha, takže v roce 1843 mu byla výuka odejmuta. To trvalo až do roku 1846, kdy se znovu pokusil zahájit přednášky, nevydržel však ani do konce semestru 1846/1847 a jako duševně nemocný byl v roce 1847 definitivně propuštěn. Zemřel v roce 1850 jako emeritní profesor Báňské akademie v ústavu pro duševně nemocné v Colditz (Anonym 1866).

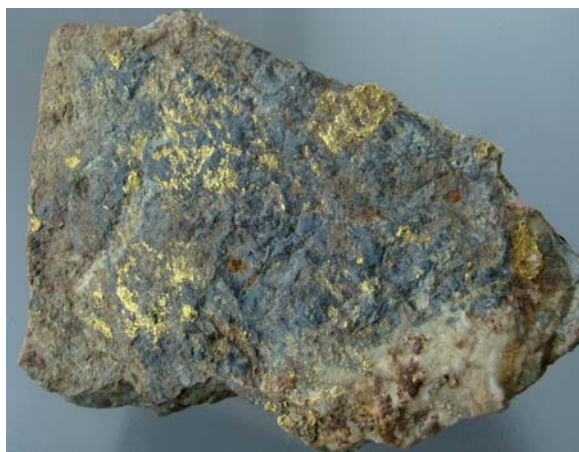
Kersten publikoval od roku 1829 řadu mineralogických a chemických pojednání, mimo jiné zjistil selen ve smolinci ze Schneebergu (1830) a jako první popsal minerál, pozdější chamanit, z Bräunsdorfu (1844). V létě roku 1843 pobýval Kersten v Mariánských Lázních a při té příležitosti se asi seznámil s kynžvartskou sbírkou. Kustod Paul Rath jej nějakým způsobem získal ke zpracování neuspořádané sbírky minerálů, k čemuž Rathovi chyběly potřebné znalosti. V roce 1844 uspořádal a zapsal do katalogu stávající sbírku (hlavně Hussovu) a v následujícím roce 1845 zrevidoval a zanesl do katalogu významné přírůstky (soubor Simony-Martius a sbírka jantarů).

Z Kerstenových mariánskolázeňských pobytů pocházejí také dvě jeho vědecké práce. Do Mariánských Lázní se v roce 1843 a 1844 vybavil potřebnými přístroji a s pomocí lékárníka Brema a jeho syna, jakož i Med. Dr. Kratzmanna a posléze i v laboratoři ve Freibergu, analyzoval vody z Křížového a Ferdinandova pramene a v následujícím roce (1844) i Lesního pramene (Kersten 1845, Kersten 1846). Byly to jeho vůbec poslední vědecké práce.

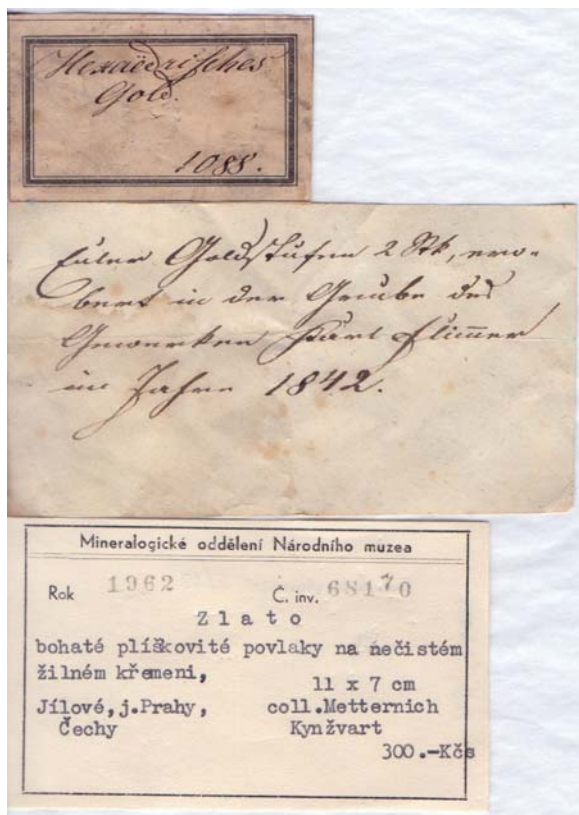
Na zámku v Kynžvartě je uložen Kerstenův inventář s názvem *Hochfürstlich von Metternich'sches Mineralien-Cabinet nach dem von W. Haydinger vervollständigten Systeme von Fr. Mohs geordnet und aufgestellt von Karl Kersten* (Velkoknížecí metternichovský kabinet minerálů podle W. Haidingerem doplněného systému F. Mohse uspořádaný a vystavený Karlem Kerstenem). V pracovním archivu mineralogicko-petrologického oddělení Národního muzea v Praze (fond konfiskáty) je uložena Kerstenem psaná kopie tohoto katalogu, která



Obr. 21. Titulní strana originálu katalogu kynžvartské sbírky minerálů, sepsaného v letech 1844 a 1845 Karlem Moritzem Kerstenem, a uloženého na Kynžvartě.



Obr. 22. Zlato, Jílové u Prahy, 11 × 7 cm, ex collectio Metternich, Kynžvart (Národní muzeum P1N 68170).
Foto: D. Velebil.



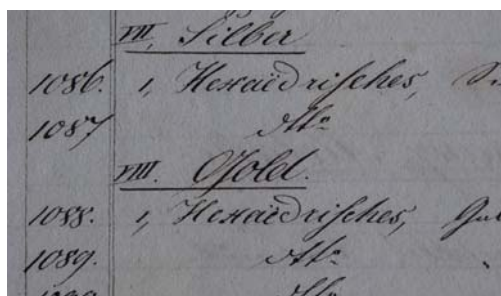
Obr. 23. Etiketa ke vzorku zlata z Jílového u Prahy.
Foto: D. Velebil.

nese stejný název. Originál katalogu na Kynžvartě má, oproti exempláři v Národním muzeu, ozdobnou titulní stranu s vinětou, na níž je zobrazen vnitřek dolu s havíři a nápisem *Greiner, Script 1844*. To znamená, že ozdobnou titulní stranu vytvořil vídeňský dvorní kaligraf Moriz Greiner v roce 1844. V kynžvartském originálu jsou oproti exempláři v NM některé důležité zápisy a jiné odchylky (viz níže). Tento katalog je také někdy uváděn pod odlišným názvem: *Catalog des hochfürstlich von Metternichschen Mineralien Cabinetes*, což je pouze druhý titul téhož katalogu, vyražený na jeho přední desce.

Krátce ke jménům uvedeným v názvu Kerstenova katalogu. Wilhelm Karl von Haidinger (*1795, †1871) byl významný rakouský mineralog a geolog. V letech 1827 až 1840 žil v Lokti (okr. Sokolov) u svých dvou bratrů, majitelů porcelánky. V roce 1840 se stal nástupcem svého učitele Friedricha Mohse (*1773, †1839) ve funkci ředitele mineralogických sbírek při Dvorské komoře pro mincovnictví a hornictví (tzv. Montanistické muzeum) ve Vídni (Wrany 1896). Kersten, když v názvu katalogu zmínil „Haidingerův systém“, měl nepochybně na mysli mineralogický systém z Haidingerovy příručky z roku 1845. Kersten sám byl jistě znalec Mohsova, tehdejšího vědeckého binárního názvosloví, které také v kynžvartské sbírce důsledně používal při označování jednotlivých vzorků a většinou se vyhnul jednoslovným (tzv. triviálním), nicméně dodnes používaným názvům nerostů, které znovu zavedl a dílem i nově vytvořil W. Haidinger. Na určení a pojme-



Obr. 24. Zlato, Rosia Montana, Rumunsko, 4 cm velký plíškovitý agregát na křemeni, ex collectio Metternich, Kynžvart (Národní muzeum P1N 68171). Foto: D. Velebil.



Obr. 25. Záznam z Kerstenova katalogu, zlato, Jílové u Prahy.

nování nerostů Haidingerovu příručku, která vyšla až v roce 1845, tedy nepotřeboval, ale systematicky podle ní sbírku v roce 1845 uspořádal.

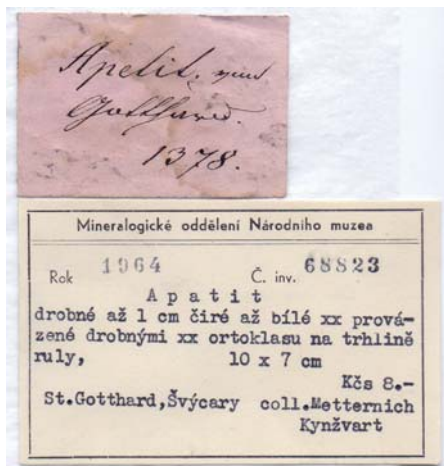
Kustod P. Rath, který byl v době podzemních prázdnin v roce 1844 čtyři týdny v Kynžvartu, aby zařídil přestěhování své matky do Vídně, o tom píše: „S velkým uspokojením jsem zde našel přítele, profesora Kerstena z Báňské akademie ve Freibergu, který se právě pustil do toho, aby vnesl světlo a přiměřený pořádek do chaosu mineralogické sekce. Při této příležitosti jím zpracovaný katalog minerálů má tedy zásluhu priority před všemi mými vlastními písemnými muzejními pracemi“ (Rath 1853, MS 2).

Po Kerstenově uspořádání měla v roce 1845 tzv. mineralogická sbírka celkem 2248 čísel (1287 systematická sbírka v zásuvkách, 554 soubor Simony-Martius, 407 respektive 408 čísel ve vitrínách), pod nimiž bylo zapsáno celkem 2605 jednotlivých kusů (1631 systematická sbírka, 570 soubor Simony-Martius, 404 vzorků ve vitrínách). Rozdíl mezi počtem inventárních čísel a počtem kusů je dán tím, že pod jedním číslem se místy nachází několik až desítky kusů. Sběrka byla tedy poměrně velká, i když nijak mimořádně. Stovky exemplářů připadají na leštěné mramory, vápence a spoustu dalších

hornin. Chybou, v roce 1845 již těžko ospravedlnitelnou, je nedostatek uvedených lokalit (Mohsova škola – lokalita je zbytečný údaj), a to, jak se zdá, i v případech, kdy byly již předtím k dispozici u Husa, Simonyho či Martia. Chybí údaje o způsobu získání, dárcích a podobně, které jsme nacházeli v Hussově katalogu.

Srovnáme-li počet minerálů (a hornin a zkamenělin) v Hussově katalogu z roku 1828, dojdeme k číslu zhruba 1000 až 1100, když odečteme různé umělé produkty. V Kerstenově katalogu z roku 1844 (tj. bez přírůstku Simonyho-Martiova souboru v roce 1845) nacházíme již 2035 kusů, což znamená, že během necelých dvaceti let se na Kynžvartu objevilo dalších zhruba 1000 vzorků.

Kerstenův katalog začíná přehledem mineralogického systému W. Haidingera (1845), podle kterého byla sbírka uspořádána. Od strany 5 začíná vlastní soupis sbírky s inventárními čísly a písmeny A–I, která označují jednotlivé sbírkové skříně (9 skříní). V této části sbírky, ale i v „kusech v nástavcích skříní“, byla nepochybně rozptýlena Hussova sbírka. Hlubšímu rozboru, včetně identifikace původních Hussových vzorků, brání nedostatek podrobných údajů, zejména lokalit. Kerstenův katalog je uspořádán systematicky, tím pádem byl uzavřen pro doplňování nových inventárních čísel do systému a přírůstky musely být zapsány zvlášť. Jak již bylo řečeno, minerály byly uloženy v devíti zásuvkových skříních, respektive odděleních skříní (A–I), přičemž skříně A–E byly navíc opatřeny vitrínou (nástavcem), později zřejmě prosklenou. Ve vitrínách bylo vystaveno celkem 404 ukázek minerálů, hornin a zkamenělin.



Obr. 26, 27. Apatit, St. Gotthard, Švýcarsko, skupina až 5mm krystalů, ex collectio Metternich, Kynžvart (Národní muzeum P1N 68823). Etiketa ke vzorku apatitu. Foto: D. Velebil.

Obr. 28, 29. Apatit, Horní Slavkov, Čechy, až 1cm krystaly na křemenu, ex collectio Metternich, Kynžvart (Národní muzeum P1N 68827). Etiketa ke vzorku apatitu. Foto: D. Velebil.

Soupis sbírky začíná II. třídou (Haloidy) a číslem 1 – sádrovec.

Skříň A obsahovala v zásuvkách 248 inventárních čísel (265 jednotlivých vzorků), mezi nimi kromě řady sádrovců a fluoritů, byly také vzácnosti, jako aeschynit, farmakolit, vivianit (vše bez lokalit), čtyři wavellity z Cerhovic, vybroušené hrachovce a vřídlovce z Karlových Varů (5) a také 133 různých vyleštěných mramorů.

Skříň B obsahovala 299 čísel (388 kusů). Nacházelo se zde, kromě 211 vzorků vyleštěných mramorů a vápenců, také 15 barytů z Příbrami, 10 cerusitů ze Stříbra a jeden z Kraslic, 14 hnědých pyromorfitů ze Stříbra a 8 zelených bez lokality, 7 muskovitů z Kynžvartu, 11 vzorků hadce (z Pramenů, Teplé a Krásného Lesa) a 38 vybroušených destiček z hadce, lepidolit z Rožné, pseudomalachit (nebo libethenit?) z Lúbietové a pár vzácností, jako dioplas z Kyrgyzské stepi (= Kazachstánu) nebo krokoit ze Sibiře (měl ve sbírce již Huss). K doplnění systému sem Kersten k stávajícím číslům zařadil kusy ze Simony-Martiova souboru s původními čísly 1399 a 1674 (Co-manganomelan – asbolan), 1303d (hemimorfit), 1368c (smithsonit), 1736 (xenotim), 1821 (chlorargyrit), 1696 (kalomel), 1403 (mastek/talek).

Skříň C obsahovala 96 čísel (105 kusů) a opět zde bylo 11 vzorků hadce, zčásti z Mnichova u Mariánských Lázní a vybroušených do podoby flakónu, dózičky a poháru, 9 ortoklasů (také



Obr. 30. Aragonit – hrachovec, Karlovy Vary, ex collection Metternich, Kynžvart (Národní muzeum P1N 68520). Foto: D. Velebil.



Obr. 31. Etiketa ke vzorku Aragonitu.

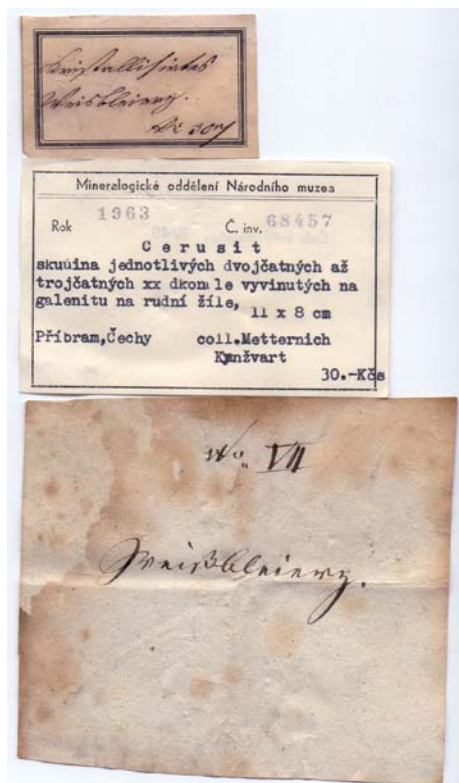
z Kynžvartu a třech valounů křemene z Jizery jediné tři lokalizované vzorky v této skříni.

Skříň E obsahovala 46 čísel (47 kusů), z lokalizovaných je to 5 skorylů z Kynžvartu, 8 granátů z hory Dyleně a 8 vesuvianů – egeranů z Hazlova u Chebu.

Skříň F obsahovala 140 čísel (167 kusů), například 39 kasiteritů z Horního Slavkova, Horní Blatné a Krupky, jediný wolframit bez lokality, 4 uraninity bez lokality, z toho jeden

jeden vybroušený), některé z Kynžvartu, různé zeolity, asbesty, 10 aktinolitů (vše bez lokalit), topaz v krystalech ze Schneckensteinu a v podobě tzv. pyknitu z Altenbergu (obojí Sasko) a připsáno bylo ze vzorků Simonyho a Martia: 1965 (gehlenit), 1732 (karfolit), 1305 (cordierit).

Skříň D obsahovala 221 čísel (401 kusů). Jednalo se zde hlavně o křemen a křemenné hmoty, z velké části i vybroušené. Například zde bylo 163 křišťálů, z toho 109 vybroušených, dále 14 amethystů, růženín z Kynžvartu, různé jaspisy, chalcedony a acháty (59 vybroušených), různé opály, mezi nimi i skelný (hyalit) a drahý (musel být z Dubníka na východním Slovensku, australské ještě nebyly známy) a také prokřemenělé dřevo ze Starého Sedla u Sokolova, což byly vedle růženínu



Obr. 36, 37. Cerusit, Příbram, skupina krystalů velikosti do 1 cm, ex collectio Metternich, Kynžvart (Národní muzeum P1N 68457). Etikety ke vzorku. Foto: D. Velebil.

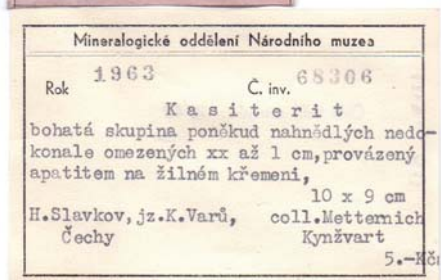


Obr. 38, 39. Cerusit, Stříbro, Čechy, skupina až 2cm krystalů, celková velikost vzorku 10 × 6 cm, ex collectio Metternich, Kynžvart (Národní muzeum P1N 68563). Etikety ke vzorku. Foto: D. Velebil.

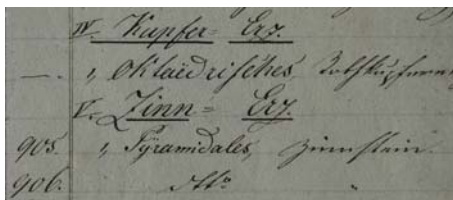
Minerály větším dílem smíšené nebo rozložené, které představují zvláštní/jedinečný druh). Vzorky druhého přídavku byly uloženy v skříni I. Byla to inventární čísla 1268 až 1285 (18 čísel, respektive kusů), mezi nimi 10 druhů jílu či hlinek (červených, žlutých, zelených) a osm ukázek jílových břidlic – fylitů, opět bez lokalit.

Následující soubor vzorků s inventárními čísly 1286 až 1840 je v kopii katalogu (NM) označen jako *Anhang* (Přídavek) a v kynžvartském exempláři je tato část nadepsaná

Poté v Kerstenově katalogu následují dva přídavky: *I. Anhang. Nicht Klassifizierte Mineralien* (I. Přídavek. Neklasifikované/ nezařazené minerály). Zde je vyjmenováno 13 druhů nerostů, které uvádí jako dodatek Haidinger ve své příručce z roku 1845, ale žádné z těchto druhů nebyly ve sbírce obsaženy. *II. Anhang. Mineralien groestentheils gemengte, oder zerstörte, die eine eigenthümlichen Species bilden.* (II. Přídavek.



Obr. 40, 41. Kasiterit, Horní Slavkov, Čechy, velikost 10 × 9 cm, ex collectio Metternich, Kynžvart (Národní muzeum P1N 68306). Etikety ke vzorku. Foto: D. Velebil.



Obr. 42. Záznam z Kerstenova katalogu.

agit 3×, sylvanit, stephanit 2×, ullmanit, miargyrit, aikinit s ryzím zlatem, kermesit, kalomel, chlorargyrit, helvin 2 ks, krokoit 5 ks, vauquelinit 5 ks, lirokoniit, kämmererit, farmakosiderit, hisingerit, gehlenit, pyrochlor, yttrantantalit, cancrinit a také zde byl jeden vybroušený kalцит a turmalín.

Po Simonyho-Martiově souboru, zapsaném v létě 1845, následuje v Kerstenově katalogu sbírka jantaru (*Eine Suite verschiedener Bernsteinattungen bestehend in: / Suita různých druhů jantaru sestávající z:*), číslovaná průběžně No. 1841 až 2045, ale také opatřená sa-

Nachträge erhalten von Pfarrer Martius in Schönberg und Herrn Dir. Simony in Wien und einrangirt in Sommer 1845. (Dodatky získané od faráře Martia v Schönbergu a pana ředitele Simonyho ve Vídni a zařazené v létě 1845). Jedná se celkem o 554 čísel (570 kusů), zapsaných bez nějakého systému (jen občas jsou některé druhy pohromadě), přičemž každý kus má vyznačenou i lokaci, tj. umístění v systematické sbírce v zásuvkách skříní A–I. To znamená, že o tyto vzorky by se zvýšily výše uvedené údaje o počtu kusů v jednotlivých skříních. Je zde opět nedostatek v záznamu o lokalitách, takže je prakticky nemožné zjistit podíl Martia a podíl Simonyho na tomto souboru. Předpokládáme, že Martiovy vzorky pocházely převážně z Chebska, Ašska a přilehlého Saska a Bavor, zatímco Simonyho minerály budou mít širší provenienční a druhový záběr. Celkově ale tento soubor obohatil systematickou sbírku o mnoho druhů.

Z mála lokalizovaných minerálů si uvedme všechny z Čech: sillimanit a andalusit z Dyleně, hemimorfit od Rokycan (Rokitzan, má být asi spíše Rokytniz – Rokytnice nad Jizerou?), baryt a roztekly/natavený galenit z Příbrami, molybdenit a amalgam z Jáchymova, wavellit od Zbirohu, karfolit a ryzí stříbro z Horního Slavkova, slída z Hazlova a konečně černé uhlí od Plas. Z Moravy můžeme zaznamenat grafit a staurolit, ze Slezska granát od Žulové a celistvý stilpnomelan ze Zlatých Hor. Z dnešního Slovenska zde byl tetradymit z Banskej Štiavnice, 2× euchroit, aragonit v odrůdě igloit (bez lokality), a konečně ze Španí Doliny „Peritomer Halbaryt“, což znamená stroncianit, ale pravděpodobnější je v tomto případě aragonit nebo celestin, který měl ovšem tehdy vědecké jméno „Prismatoidischer Halbaryt“. Z vzácnějších nerostů, většinou bez lokalit, si uvedme namátkou: ryzí kovy jako stříbro 4×, zlato 4×, vizmut 3×, z toho jednou s eulytinem, ryzí olovo, nagy-

mostatným číslováním jednotlivých kusů 1–204 a popisy, evidentně přepsanými ze seznamu k nějaké ucelené kolekci neznámé proveniencie. Podle zápisu do katalogu se zdá, že jde o jednu z posledních (nebo nejpozději zapsaných) akvizic kynžvartské sbírky. Součástí kolekce jantarů byly jeho různé formy, například kusy vykopané i kusy z moře, také jeden provrtaný jantarový korál z „pohanských dob“, jantary různých barev, jantar s uzavřeninami (bublíny, kamínky, kousky dřeva) a od čísla 74 jantary s uzavřenými různými druhy hmyzu. Jednalo se nepochybně o vědecky hodnotnou kolekci, jejíž současný výskyt nám ale není známý.

Na konec oddílu A–I kynžvartského čístopisu Kerstenova katalogu byla po jeho dokončení ještě připsána čísla 2046 až 2051. Je to pět položek minerálů, z nichž dva poslední byly zakoupeny ve Františkových Lázních v srpnu 1846 (apatit a kalcit bez lokality za 36 a 20 krejcarů). Pokud přibyly do kynžvartské sbírky nějaké další přírůstky, nebyly zde už zaznamenány.

Poslední oddíl Kerstenova katalogu je v opisu (Národní muzeum) nadepsán pouze *Aufsatzstücke* (Kusy v nástavcích / ve vitrínách skříní). Vzorky jsou, stejně jako v čístopisu, číslovány průběžně (1–407) a bez systému, rozdělené do skupin podle skříní A–E. Poslední číslo 407 byla sůl kamenná/halit z Hallstattu (připsáno jinou rukou než Kerstenovou). V kynžvartském originálu katalogu je tento oddíl nadepsán *Verzeichniß der Aufsatzstücke in den Glasschränken. Diese Aufsatzstücke sind nach ihrer Größe und Form aufgestellt u. mit ihrem Trivialnamen versehen* (Seznam kusů v nástavcích / ve vitrínách. Tyto kusy v nástavcích jsou vystaveny podle své velikosti a formy a opatřeny svými triviálními jmény). Soubor je samostatně číslován 1–408, kdy jinou rukou je připsán výše uvedený halit (407) a No. 408, buněčný/voštinovitý křemen (bez lokality). Triviální, jednoslovné názvy minerálů, bývaly v první polovině 19. století považovány za nevědecké, oproti binárním, dvouslovným vědeckým názvům (Mohsova škola). V katalogu používané triviální názvy nerostů a hornin jsou až na ojedinělé výjimky německé.

Ve vitríně A bylo podle kynžvartského katalogu 85 kusů, ve vitríně B 96 kusů, C 81 kusů, D 66 kusů a E 76 kusů. V kynžvartském originále katalogu je zapsáno celkem 404 exponátů, vystavených ve vitrínách a v opisu (Národní muzeum) je jich 403. Aritmetický počet kusů nesouhlasí s číslováním, protože některá čísla nebyla obsazena, některá zase byla zdvojená (zápis typu 324 a 324a). O velikosti a podobě těchto exponátů si nedokážeme většinou uči-



Obr. 43, 44. Grosulár, Lanzo, Piemont, Itálie, velikost 7 × 5 cm, ex collectio Metternich, Kynžvart (Národní muzeum P1N 68789). Etiety ke vzorku. Foto: D. Velebil.



Obr. 45, 46, 47. Jantar, Lvov, Ukrajina, hlíza v hornině, velikost vzorku 9 x 8 cm, ex collectio Metternich, Kynžvart (Národní muzeum P1N 68955). Text přilepený ke spodní straně vzorku (překlad viz text v článku). Etikety ke vzorku. Foto: D. Velebil.

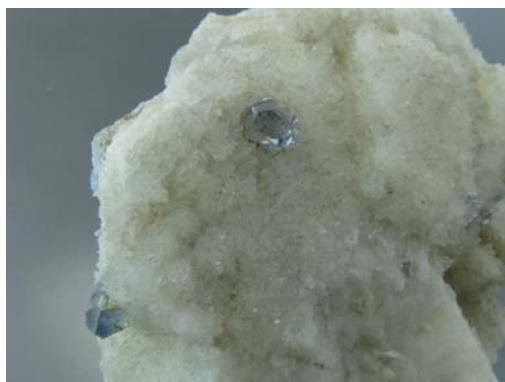
nit bližší představu pro naprostou absenci jakýchkoliv podrobností. Tušíme ale, že se mezi nimi také skrývaly kusy z Hussovy sbírky.

Ve velké míře jsou v tomto souboru zastoupeny ukázky různých mramorů, zčásti leštěných, nebo v podobě nějakého výrobku (váza, dóza, koule) i ukázky jiných hornin (žula, hadec, porfyr aj.), celkem 128 kusů, jakož i různé křemenné hmoty (jaspis, achát, rohovec apod.).

Většina vystavených minerálů a hornin nemá v katalogu bohužel lokality, ale několik lokalizovaných si zde vyjmenujme: velký kus granitu/žuly z kamenolomu u soutoku v Montánním lese (= lese, rezervovaném pro erární slavkovské doly), kynžvartské panství, vybroušený 6 palců (15 cm) dlouhý „paralelogram“ křemene z Bílého kamene u města Kynžvartu (nějaké těleso s párovými rovnoběžnými hranami, nejspíš plochý hranol až čtyřboká deska), dvě ukázky růženínu z Bílého kamene u Kynžvartu. Dále byl vystaven jistě pěkný soubor vzorků z Příbrami: drúza barytu s buněčným křemenem, devět dalších drúz barytu, krystalovaný kalцит s barytem a ryzím stříbrem z žíly Vojtěch a drúza kalcitu a jistě se leccos z Příbrami nacházelo mezi vzorky bez lokalit, podobně, jako tomu bylo u ukázek ze Stříbra: pyromorfit/hnědoba, dvě drúzy barytu, drúza galenitu, velká drúza galenitu s cerusitem a křemenem a „kapkové olovo“ (asi zaoblené, jakoby „natavené“ krystaly galenitu).

Co bychom zde mohli vidět dále: 28 různých vápenných sintrů z jeskyně Postojna ve Slovinsku (tehdy Adelsberger-Grotte), z českých nerostů opatřených lokalitou: tři vesuviany – egerany, jeden označený jako velký z Hazlova u Chebu nebo hnědou rudu železnou (limonit/hnědel) s kakoxenem od Zbiroha.

Výjimečný byl v této části sbírky (vitrína D) soubor osmi vzorků minerálů stříbra (č. 310–317), každý vzorek ve skleněné krabici. Jednalo



Obr. 48. Celestin, Špania Dolina, Slovensko, dva až 8mm krystaly na aragonitu, ex collectio Metternich, Kynžvart (Národní muzeum PIN 68911). Foto: D. Velebil.



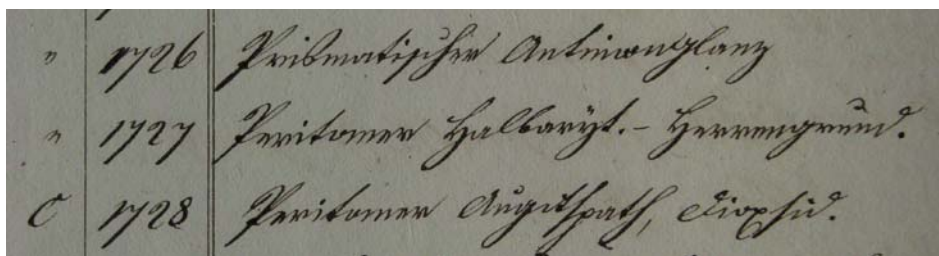
Obr. 49. Etikety ke vzorku celestinu.

se o stefanit, čtyři krystalované pyrargyrity nebo proustity, ryzí stříbro s krystalovaným barytem a „stříbrnou černí“ (akantit?). Pouze poslední ukázka má lokalitu „Perlsberg“, což jsou Lazy (dnes téměř zaniklá osada s od Lázní Kynžvartu). Zde se těžila železná ruda a byla zde v údolí potoka Velká Libava i vysoká pec a hamr (Sommer 1841). Kromě železa, grafitu a cínu zde bylo údajně dolováno také stříbro (v dnes zcela zaniklých Dolních Lazech/Unter-Perlsberg), naposled snad v roce 1812 (Kratochvíl 1962). „Stříbrnou černí“ z Lazů jmenuje Glückselig (1842), ale že by ostatní minerály stříbra pocházely také z Lazů, není pravděpodobné.

Dále zde byly vystaveny již zmíněné „Meteorické kameny, které 10. 8. 1841 spadly v Oedenburské (= Šoproňské) župě/Brauneisenstein – Kersten“. V čistopise připsané „Brauneisenstein Kersten“ znamená, že již Kersten upřesnil – nejde o meteority, ale o limonit – hnědel.

O jeden a ten samý kus se jednalo u položky 324a a 184a: *Ein großer Rauchtocas aus Rußland angeschliffen* (Velká záhněda z Ruska, přileštěná). V čistopisu (kynžvartském katalogu) je tato položka 324a ve vitríně E škrtnutá a je uvedena pod číslem 184a u vitríny C (pouze v kynžvartském katalogu) jako *Rauchtocas. Bergkristal* /:isolirter Standort:/ (Záhněda. Křišťál /:samostatné stanoviště:/). Rauchtocas neboli kouřový topaz není drahokam topaz, ale zavádějící, triviální jméno pro kouřově zabarvený křemen – záhnědu, což nadělalo později zmatky, protože byl pochopitelně považován za pravý drahokam topaz (viz dále).

Větší část vitríny E zaujímaly „vulkanické produkty“ (č. 350–396), podle autora katalogu Kerstena „pravděpodobně z Vesuvu“. My se však můžeme oprávněně domnívat, že by mohly,



Obr. 50. Záznam z Kerstenova katalogu ke vzorku celestinu.



Obr. 51. Křemen – záhněda, Ural, Rusko, velikost krystalu 40 × 27 × 25 cm, ex collectio Metternich, Kynžvart (Národní muzeum P1N 68680). Foto: D. Velebil.

alespoň zčásti, pocházejí z Komorní hůrky u Chebu. Obojí měl ve sbírce už Huss a jednalo se o 15 ukázek z Vesuvu a 22 z Komorní hůrky, což není daleko 46 vzorkům u Kerstena.

Mezi vystavenými minerály bylo i několik zajímavých výrobků: vybroušená záhněda v podobě pečeti, mramorová váza s víkem a malou bronzovou soškou, granit (žula) z Itálie, vybroušená v podobě těžítka na dopisy a opět zde nemohl chybět „šunkový kámen“, jenom ne mramorový, ale tentokrát křemenný: „Valoun křemene, červeně a bíle pruhovaný, broušený, tzv. Šunkový kámen (Schinkenstein)“.

Osudy mineralogické sbírky na Kynžvartu od smrti knížete Metternicha do roku 1945

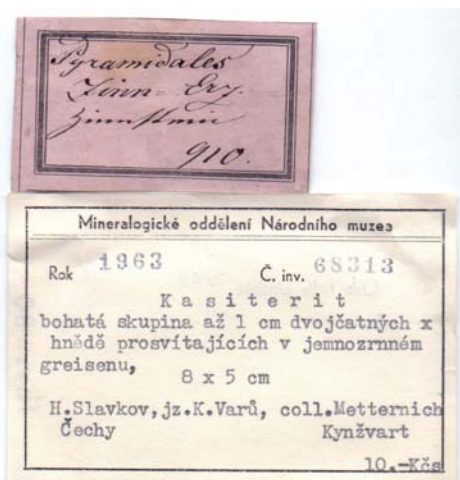
Tato kapitola bude velmi krátká, protože o osudech mineralogické sbírky od konce 19. století, až do jejího transferu do Národního muzea, celkem nic nevíme. Nahlédneme-li do obou Rathových přírůstkových katalogů, pak v prvním (Rath 1853, MS 2), vedeném do roku 1863, nenajdeme mezi přírodninami žádné minerály, pouze dvě zkamenělá dřeva a jantarovou kapku, která pocházela od doktora Spady v Římě. Do muzea ji roku 1862 darovala hraběnka Carola Zichy-Feraris. V druhém katalogu (Rath 1867, MS 4), vedeném do roku 1904, nenajdeme opět žádné minerály, z ostatních přírodnin by nás snad mohlo zaujmout číslo 1932 (1195): „Přibližně 3 couly (7, 5 cm) dlouhý, trochu zakřivený a velmi dobře zachovalý zvířecí zub“. Rath ho obdržel darem od Moritze Pleyera 22. 6. 1876 s nalepenou cedulkou: „Zub mamuta nalezený 21. 4. 1876 s ještě třemi jinými kusy v lomech u Repora (Řeporyje?) blízce Prahy a muzeu na Kynžvartu věnováno Moritzem Pleyelem, pokladníkem c. k. Hlavního celního úřadu v Praze“. Velikost a tvar zubu ovšem mamuta moc nepřipomíná, pravděpodobně se jedná o zub koně.



Obr. 52, 53. Kasiterit, Horní Slavkov, Čechy, dominantní krystal velikosti 2 cm, ex collectio Metternich, Kynžvart (Národní muzeum P1N 68312). Etikety ke vzorku. Foto: D. Velebil.

atraktivní část. To se projevuje i v nedostatku zpráv z pozdějších dob, daném zřejmě i poklesem návštěvnosti muzea, otevřeného ostatně jen v době lázeňské sezóny.

V druhé polovině 19. století se o několika drobnostech dovídáme od studenta Michaela Geigera (1875). Muzeum se otvíralo až v 15 hodin a tři výletníci se proto uchýlili do zámeckého hostince, kde konstatovali, že zdejší pivo nebylo právě nejlepší a obsluha velmi nedostatečná, takže otevření muzea vyčkali raději v lese. O muzeu samotném se zde píše, že bylo založeno knížetem již v roce 1823 a jeho jádro tvoří sbírky Karla Hussa. Z přírodnin Geigera zaujal velký kouřový topaz (záhněda) z Uralu, krásná sbírka jantarů a sbírka vycpaného, většinou místního, zvířectva (Geiger 1875).



Obr. 54, 55. Kasiterit, Horní Slavkov, Čechy, dominantní krystal velikosti 2 cm, ex collectio Metternich, Kynžvart (Národní muzeum P1N 68312). Etikety ke vzorku. Foto: D. Velebil.

Asi o dvacet let později navštívil kynžvartské sbírky středoškolský profesor, cestovatel a dobrý přírodovědec Josef Kořenský (*1847, †1938) a zaujala ho pouze jediná zvláštnost: „Ve sbírkách někdejšího hraběte Metternicha v Kynžvartě uchovány jsou dva velké kusy jantaru označené čísly 1214 a 1215. Jeden z nich, máje v délce asi 1 dm, zavírá v sobě ještětku, převzácny to úkaz z jantarové periody. Upozorňujeme přírodopytce prodlávající ve svěží přírodě Mariánských Lázní nebo v blízkém Kynžvartu na tuto znamenitou památku Metternichova musea v každou dobu přístupného“ (Koř. 1893). Z excerptovaných katalogů, konkrétně z Kerstenova,



Obr. 56, 57. Pyrolusit, Horní Blatná – důl Marie Terezie, Čechy, 6 × 4 cm velká skupina krystalů, ex collectio Metternich, Kynžvart (Národní muzeum P1N 68289); ke vzorku podrobněji v textu článku. Etikety ke vzorku. Foto: D. Velebil.

zjistíme, že pod číslem 1214 se nachází sfalerit a 1215 pyrargyrit, přičemž v Husově tak vysoká čísla vůbec nebyla, i když vlastnil jeden jantar od Vilemíny vévodkyně Kuronské a dalších pět kousků „s malým pavoukem“. Jednalo se tedy o ony dva velké kusy, které poslal Metternich v roce 1849 z Londýna, a jeden skutečně obsahoval ještěrku, dokonce lovící



Obr. 58. Vápencová brekcie, Dachstein, Rakousko, velikost 10 × 7,5 cm, ex collectio Metternich, Kynžvart (Národní muzeum P1H 13077). Foto: D. Velebil.

mouchy (Rath 1853, MS 1). Šlo by o skutečný unikát, u něhož je ale na místě velká míra skepse – uzavřeniny v jantaru, zvláště takto velké a nápadné, se dosti snadno falšovaly.

Jen krátce se v téže době zmínil o kynžvartském muzeu lékař a historik z Plané u Mariánských Lázní Michael Urban. Z našeho okruhu zájmů zmiňuje pouze „nádherný kouřový topaz z Uralu“ a „velmi pěknou sbírku jantaru“ (Urban 1894).

Kratičkou nedatovanou vzpomínkou na zhlédnutí kynžvartského zámeckého muzea v těchto pozdějších dobách zanechal V. Brehm. Píše, že zdejší

bohatou sbírku amonitů zdobí krásné exempláře halštatského amonita *Pinacoceras metternichi* a nachází se zde i nějaký pověstný „šunkový kámen“. „To cenné a hodnotné však návštěvník nevidí: mineralogická sbírka je ukrytá v zavřeném skříni (směs ve vitrínách asi za mineralogickou sbírku nepokládal), sbírka amonitů je ve skleněné vitríně vystavená, ale na nevhodném místě“ (Brehm 1930).

Vinzenz Brehm (*1. 1. 1879 Doupov, †18. 5. 1971 Lunz am See, Dolní Rakousko) byl všestranný přírodovědec se zaměřením na limnologii, speciálně koryše planktonu. Jeho otec byl notářem v Doupově, Tachově, Kynžvartu a Lokti. Vinzenz Brehm učil na gymnáziích v Pettau ve Štýrsku (dnes Ptuj ve Slovinsku), Lokti a v Chebu, kde v letech 1910–1940 žil. Zdržoval se dlouhodobě mimo své bydliště, hlavně na bývalé hydrobiologické stanici v Lunz am See. V lis-

topadu 1944 opustil naposledy Cheb směrem na Lunz (Chmelíková 2002). Byl autorem knih a napsal na 250 odborných článků, mezi nimi i řadu populárně vědeckých ze zoologie, botaniky, mineralogie a geologie, většinou publikovaných v chebském časopise *Unser Egerland*.

Minerály z kynžvartské sbírky v Národním muzeu

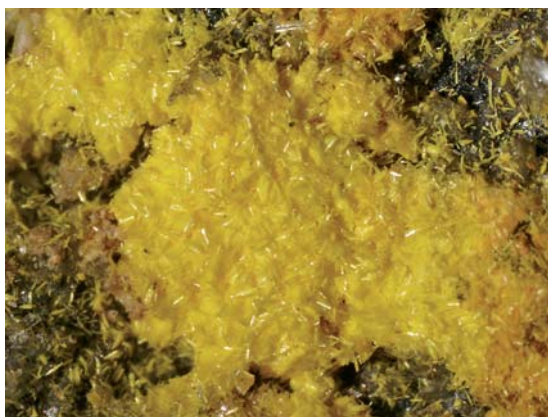
V mineralogické sbírce Národního muzea se nachází celkem 821 ukázek minerálů pocházejících z kynžvartské metternichovské sbírky (včetně dvou položek limonitů darovaných Metternichem v roce 1841). Do Národního muzea se tyto minerály dostaly v roce 1948. Poslední majitel zámku Kynžvart Paul Alfons Metternich jej opustil 8. 5. 1945 a jeho majetek byl konfiskován státem na základě Dekretu prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. ze dne 19. 5. 1945. O převozu minerálů z Kynžvartu do Národního muzea se jednalo již od srpna 1945, kdy bylo na Kynžvartu velitelství americké armády (díky tomu nedošlo v mobilizaci muzea ke ztrátám). Po odchodu vojska byl zámek ve správě velvyslanectví USA. Dne 10. 7. 1946 získal přednosta mineralogického oddělení Národního muzea Karel Tuček od velvyslance Spojených států Laurence A. Steinhardta svolení k prohlídce tamní sbírky minerálů, kterou měl spolu se dvěma dalšími pracovníky Národního muzea provést 3. 9. 1946. Z neznámých důvodů nakonec došlo k prohlídce až 11. 11. 1947 a hned 13. 11. 1947 podal Karel Tuček o této prohlídce zprávu, určenou Národní kulturní komisi pro správu státního kulturního majetku. Podle této zprávy byly minerály umístěny „v řadě vitrín se 180 zásuvkami v menší místnosti v prvním poschodí zámku“. Zásuvky byly minerály zaplněny jen z části, některé byly zcela prázdné. Vzorky byly opatřeny nalepenými čísly a přiloženými etiketami. Podle sdělení kastelána zámku existoval ke sbírce inventář. Tuček ve zprávě uvedl, že stav sbírky byl neutěšený, protože minerály byly velmi zaprášené a ukázky mnohých sulfidů byly z části anebo zcela rozpadlé, takže hrozilo poškození ostatních exemplářů kyselinou sírovou, uvolňovanou během zvětrávání kyzů, tj. asi především ukázek pyritu a markazitu. Předseda Národní kulturní komise Zdeněk Wirth dal dne 22. 11. 1947 k převozu minerálů z Kynžvartu do Národního muzea souhlas.

Již předtím byl pracovníky Národního pozemkového fondu vyhotoven hrubý soupis předmětů velmi rozmanitého charakteru z rozsáhlých sbírek rodiny Metternichů, datovaný dnem 10. 4. 1947. Minerály byly v soupisu zahrnuty do pěti hromadných položek podle způsobu jejich uložení (čísla soupisu 2988 až 2992). Podle soupisu byla většina minerálů na kynžvartském zámku uložena ve dvou velkých zásuvkových skříních s velkou prosklenou vitrínou v jejich horní části. Další minerály, celkem 138 kusů různé velikosti, byly uloženy v prosklené skříně. Sbírkové skříně obsahovaly také množství hornin, zkamenělin a lastur. Kromě těchto tří skříní byly v soupisu samostatně uvedeny ještě dvě kazety, jedna dřevěná a druhá lepenková, obsahující jednak 49 leštěných ukázek hornin a minerálů, a jednak 36 „různých drobných kamenů“. Samostatnou položkou soupisu (číslo 2994) byl „jeden velký broušený polodrahokam, vysoký 39 cm“, který je možné s jistotou identifikovat s dnešní inventární položkou P1N 68680 Národního muzea, za níž se skrývá velký, nedokonalý, krátce sloupcovitý, neprůhledný krystal záhnědy z Uralu o rozměrech 40 × 27 × 25 cm, jehož jedna plocha romboedru je zabroušená a naleštěná. Na vzorku je nalepen starý štítek s označením „Rauchtupas von Ural“.

Po rozhodnutí Národní kulturní komise pro správu státního kulturního majetku



Obr. 59. Porcelanit, Dalovice u Karlových Varů, velikost 13 × 10 cm, ex collectio Metternich, Kynžvart (Národní muzeum P1H 13095). Foto: D. Velebil.



Obr. 60. Jáchymovité, Jáchymov, bohaté žluté agregáty jemně jehlicovitých krystalů na alterované žilovině; holotypový vzorek, původně ze sbírky K. Metternicha (Národní muzeum P1N 68905). Foto: J. Sejkora.

do standardizovaných dřevěných bedniček, přivezených k tomu účelu z Národního muzea, a převezeny nákladním autem do Prahy. Balení a převozu se osobně zúčastnil Karel Tuček a pravděpodobně i pracovníci mineralogického oddělení Národního muzea Josef Brožek a Jindřich Beneš. Asi jedna třetina souboru minerálů, uložená ve dvanácti bedničkách, byla ponechána na místě s tím, že bude pány Brožkem a Benešem odvezena později, tentokrát vlakem.

Dne 19. 11. 1948 poslal Karel Tuček kastelánovi kynžvartského zámku dopis, v němž písemně potvrdil převzetí „sbírky nerostů, hornin a zkamenělin ze zámku v Kynžvartu pro depositář mineralogického oddělení Národního muzea v Praze“. V tomto dopise se Karel Tuček mimo jiné odkázal na seznam pořízený Národním pozemkovým fondem a datovaný dnem 10. 4. 1947, v němž byly minerály, horniny a zkameněliny uvedeny pod čísly 2988 až 2992. K převezení zbytku kolekce patrně opravdu došlo, a to někdy po 22. 11. 1948. Do Tučkova strojopisného potvrzení bylo totiž rukou Jindřicha Beneše dodatečně dopsáno (zřejmě při druhé předávce na Kynžvartu): „broušený polodrahokam Topas inv. č. 2994 vys. 39 cm převzato 17. listopadu 1948... Dr. Tučkem“. Jedná se o výše zmíněný krystal záhnědy z Uralu (inv. č. Národního muzea P1N 68680). Také do soupisu Národního pozemkového fondu bylo k položce 2994 „velký broušený polodrahokam, vys. 39 cm“ zvlášť rukou připsáno „odebralo N. M. Praha“. Z toho je zřejmé, že tomuto kameni byl na Kynžvartu přisuzován zvláštní význam, protože byl samostatně uveden v seznamu Národního pozemkového fondu a posléze i dopsán do Tučkova potvrzení, přičemž byl mylně považován za topaz. Součástí sbírky Národního muzea je i několik dalších rozměrnějších ukázek minerálů, pocházejících z metternichovské sbírky na Kynžvartě, přičemž záhněda z Uralu je z nich jednoznačně největší. (Výše citovaná korespondence mezi Karlem Tučkem, Národní kulturní komisí a pracovníky zámku Kynžvart, týkající se převozu minerálů z Kynžvartu do NM, včetně jedné strany soupisu NPF, je uložena mezi písemnostmi, týkajícími se poválečných konfiskací, v pracovním archivu mineralogicko-petrologického odd. Národního muzea, tzn. bez signatury či jiného numerického identifikátoru).

Kameny přivezené z Kynžvartu byly Karlem Tučkem 9. 2. 1949 zapsány do přírůstkové knihy mineralogického oddělení Národního muzea s tímto popisem: „60 bedniček soustavné sbírky nerostů a něco zkamenělin, převážně většinou malého formátu, konfiskát ze zámku v Kynžvartě.“ V letech 1962 až 1964 zaevidoval mineralog Národního muzea dr. Jiří

z 22. 11. 1947 o převozu minerálů z Kynžvartu do Národního muzea si Karel Tuček a kastelán zámku Kynžvart vyměnili několik dopisů, v nichž si upřesňovali termín a organizaci předání a převozu minerálů. Kastelán Martin Česal chtěl, aby mu příkaz k předání minerálů dala přímo Národní kulturní komise a v dopise z 6. 8. 1848 Karla Tučka žádal, aby vydání takového příkazu zařídil. Národní kulturní komise pak skutečně zaslala 14. 8. 1948 na zámek Kynžvart dopis, v němž Správu státního zámku v Kynžvartu žádala, aby doktoru Tučkovi všechny minerály vydala.

Převzetí a převezení minerálů nakonec proběhlo 16. a 17. listopadu 1948. Minerály byly pracovníky Národního muzea zabaleny

Kouřimský 819 kusů minerálů z metternichovské kolekce do druhého stupně evidence mineralogické sbírky, tj. kus po kuse, a to pod inventárními čísly P1N 68148 až 68969, další kameny (175 kusů) byly pod čísly P1H 13047 až 13223 zaevidovány do sbírky hornin Národního muzea, přičemž v tomto souboru převládají vápence z rakouských lokalit, vulkanické horniny z okolí Vesuvu a z Komorní hůrky u Františkových Lázní.

Metternichovský soubor minerálů ve sbírce Národního muzea zahrnuje celkem asi 180 druhů minerálů. Z toho je patrné, že metternichovská kolekce minerálů byla budována jako sbírka systematická. Minerály jsou většinou co do kvality, tj. bohatosti agregátů či estetické hodnoty, na svou dobu běžné úrovně. Získávány byly velmi pravděpodobně koupěmi od obchodníků s minerály či v místech dolování rud a je zřejmé, že při jejich pořizování nebylo snahou získat ty nejlepší existující kusy, ale postihnout co nejvíce druhů, pokud možno z více různých nalezišť. Mezi relativně výraznější estetické ukázky patří například bozary z Příbrami (P1N 68920), Jedové hory u Hořovic (P1N 68931, 68933) a Stříbra (P1N 68934), kasiterity (P1N 68305, 68306, 68308, 68311 až 68313) a apatity (P1N 68826, 68827, 68829) z Horního Slavkova či zlato z Rosia Montany v Rumunsku (P1N 68171, 68173). Pěkná je také ukázka zlata z Jílového u Prahy (P1N 68170), získaná roku 1842 od Horního úřadu v Jílovém (na kameni je červená pečeť tohoto úřadu). Výrazné jsou i ukázky cerusitu z Příbrami (P1N 684757, 68563).

Většina vzorků ve sbírce Národního muzea má celkem tři etikety: jednu novodobou muzejní, pořízenou Jiřím Kouřimským, dále jednu starší s předtištěným dvojitým rámečkem (pořízenou na Kynžvartě Kerstenem s inventárními čísly Kerstenova katalogu) a pak také jednu ještě starší, psanou německy kurentem, zpravidla na ručním papíře (povětšinou snad z původní Husovy sbírky). Nejstarší etiketa obvykle obsahuje kromě německého názvu také stručný popis kamene a lokalizaci, zatímco na mladších etiketách s rámečkem lokalizace většinou uvedena není. Tři etikety nejsou zdaleka u všech metternichovských ukázek minerálů, často je přítomna pouze jedna ze starých etiket, většinou novější s rámečkem a nejstarší chybí, výjimečně je tomu naopak. V některých případech chybějí staré etikety úplně. U těchto kusů Jiří Kouřimský patrně odhadoval naleziště na základě analogie s jinými, správně lokalizovanými vzorky minerálů, respektive na základě osobní zkušenosti. Metternichovské etikety s rámečkem rovněž obsahují vepsané inventární číslo původního inventáře a stejné, rukou psané číslo, bývá často nalepeno jako štítek i přímo na minerálu. Tam kde chybí, patrně odpadlo v průběhu času.

Zajímavostmi mezi etiketami je například stará cedulka přiložená k ukázce pěkného pyrolusitu z Horní Blatné (P1N 68289), na níž je kromě přesné lokalizace a stručné geologické pozice výskytu uveden i původce vzorku, a to majitel dolu na manganovou rudu Marie Terezie na Jelením vrchu, z od Horní Blatné, blatenský občan Johann Nepomuk Schlosser (o Schlosserech a dolování manganu v Horní Blatné podrobněji Bufka & Velebil 2003). Jinou zajímavostí je například popiska nalepená přímo na ukázce jantaru ze Lvova na Ukrajině (P1N 68955), na níž je uvedeno doslova toto: „Z *Habermannova kamenolomu 185 stupňů západně za pilichovského vesíkem, provozovaném městskou ekonomickou správou. Má odklíz zeminy 6/7 stupňů výšky, pak polohu kamene ve třech vrstvách. První nejtvrdší je mocná 3 stopy a 6/8 palce, vhodná na dlažbu a stavební kameny. Druhá je měkkí, hodí se do základů a jako kamenivo na silnici a je ... mocná. Třetí jako měkkí silniční kamenivo a obyčejné dlažby, je mocná 2 stopy a 5/7 palce. Jantar byl vícekrát objeven mezi polohou 2-3.*“

Metternichovská kolekce minerálů v Národním muzeu posloužila k jednomu významnému vědeckému objevu. Vzorek evidovaný J. Kouřimským pod inventárním číslem P1N 68905 jako zippeit z Jáchymova, byl pracovníky Národního muzea Jiřím Čejkou a Jiřím Sejkorou přezkoumán a v roce 1996 identifikován a publikován jako nový minerální druh pojmenovaný jáchymovit (Čejka et al. 1996).

V současné době jsou minerály z metternichovské kolekce uloženy v depozitáři NM v Praze – Horních Počernicích, ovšem ne jako celek, ale rozptýleně jako součást celé mineralogické sbírky, která je uspořádána a uložena podle mineralogického krystalochemického

systemu. Původ (collectio Metternich) je u každého kusu uveden, a to jak v inventáři druhého stupně evidence, tak na muzejní etiketě přímo u každého vzorku.

Sbírky na Kynžvartě po roce 1948

Po odvozu geologických sbírek z Kynžvartu, které, valnou většinou ukryté v zásuvkách, neměly žádný účel a ty vystavené s německými popiskami ani přitažlivost pro běžného návštěvníka, nemáme o osudech ostatních přírodovědeckých sbírek mnoho zpráv. Jen v obsáhlé monografii o kynžvartském zámku Ladislava Fuksa z roku 1958 se dovídáme, že návštěvníci původně chodili do muzea zvláštním vchodem ve vnějším průčelí severního křídla zámku, prošli chodbou a třemi sály přízemí, kde byly přírodovědné sbírky, konkrétně: ornitologická s mnoha vzácnými kolibříky a jinými exoty, pak sbírka mušlí, minerálů (s topazem, vážícím cent – píše Fuks), zvířecích zbytků z dob předdiluvialních a vitríny s motýly a můrami. Na stěnách schodiště, kterým se stoupalo do patra (kde byl umístěn vlastní kabinet zvláštností) visely lovecké trofeje všeho druhu, vyčpané hlavy ptáků, zvířat a ryb. V druhé polovině padesátých let 20. století, kdy byl na zámku dr. L. Fuks kastelánem, samostatné muzeum již neexistovalo a návštěvníci měli možnost jeho exponáty shlédnout v rámci prohlídky zámku. Ze zbytku přírodovědeckých sbírek byly vystaveny v chodbě u východního zámeckého schodiště jen různé parohy a parůžky, rohy buvola (snad onoho pověstného Hussova), hlava divokého kance a mořské ryby, velrybí kost (os penis), vyčpaná ryba piloun, kůže hroznýše královského „a mnoho dalších pozoruhodností z bývalého muzea“ (Fuks 1958).

O tom, že v těsném sousedství kancléřovy bibliotéky (umístěné ve dvou velkých sálech v severním křídle zámku), na místě přírodovědných sbírek někdejšího zámeckého muzea, byly po roce 1945 umístěny svozy několika konfiskovaných zámeckých knihoven, informuje Lífka (1966). V té době tam už minerály ale nebyly a uprázdněné police a vitríny poskytl místo knihám. Jaký byl osud oněch Lífkových „zvětšelych přírodnin“ nám není známo, některé jsou však na zámku doposud.

Část paleontologických exponátů z bývalého kynžvartského muzea je uložena ve sbírkách paleontologického oddělení Národního muzea.

Závěr

Kníže Klemens Metternich byl vzdělaný muž se zájmem o přírodu a umění. Díky svým bohatým kontaktům a finančnímu zázemí nashromáždil na svém zámku Kynžvart rozsáhlé pestré sbírky, jež nechal uspořádat, vystavit a zpřístupnit veřejnosti. Založil tak v roce 1828 soukromé, ale veřejnosti přístupné muzeum, které je v kontextu vzniku a vývoje evropských muzeí považováno za velmi významné. O to se svou pečlivou prací zasloužili zejména kustodi kynžvartského muzea, tedy kromě výše uvedených Karla Hussa, Joachima Auera a Paula Ratha (v letech 1844–1887), také Heinrich Schiel, který se věnoval hlavně bohaté zámecké knihovně. V letech 1889 až 1900 byl zámeckým kaplanem, knihovníkem a kustodem (ředitelem) kynžvartského muzea dominikán z Chebu P. Albert Leuchtweis (psáno též Leichtweiß) a následovali další až do roku 1945 (Urban 1894, Říha 2009).

To, že z tzv. kabinetu minerálů kynžvartského muzea, který měl podle Kerstenova katalogu z roku 1845 celkem 2241 čísel (2606 kusů), byla do sbírky Národního muzea převzata a zaevidována přibližně jedna čtvrtina, je důsledkem několika jevů. Jednak, jak bylo uvedeno již výše, zdaleka se v této sbírce nejednalo pouze o minerály, nýbrž stovky kusů tvořily horniny, a ty, pokud nebyly přesně lokalizované, jsou sběratelsky i vědecky bezcenné. Absence lokalit se v případě kynžvartské sbírky z velké části týkala i minerálů, což vždy hodnotu, byť kvalitního vzorku, snižuje až na nulu. Zkušený odborník vzorky z některých typických lokalit, zvláště českých, pozná nebo odhadne a bylo tak postupováno i při katalogizaci v Národním muzeu. Řadu vzorků však nebylo možno s určitostí lokalizovat, přesto, pokud se jednalo o kvalitní materiál, byly do sbírky zařazeny, a tím zachovány. Pokud se však jednalo o nevy-

razné ukázky běžných minerálů, kterých byly v kynžvartské sbírce desítky až stovky (různé křemeny, kalcity, limonity apod.), navíc, a to je zásadní nedostatek, nelokalizované, nebyly do sbírky Národního muzea zařazeny. Další úbytek pravděpodobně nastal i vyřazením vzorků rozpadlých, zvětralých a neodstranitelně zaprášených, což je osud veškerého materiálu, který není patřičně kontrolován a ošetřován.

Soubor minerálů a hornin, pocházejících z kynžvartského muzea, jehož složení a osudy byly hlavním tématem této práce, a který je nyní zkatalogizován a uložen ve sbírce Národního muzea v Praze, je tedy nejen dokladem mineralogicko-geologické sbírky z 1. poloviny 19. století, dokumentující přírodní poměry na řadě dnes již neexistujících geologických a hornických lokalit, ale i významným historickým dokladem vývoje sběratelství a pokroku přírodních věd v kontextu evropského muzejnictví.

Závěrem si dovoluujeme již pouze konstatovat, že odborně zpracované a evidované jádro kynžvartské mineralogické sbírky se podařilo ve sbírkách Mineralogicko-petrologického oddělení Národního muzea v Praze uchovat i příštím generacím.

Poděkování

Poděkování patří Petře Jadlovské, kurátorce sbírkových fondů zámku Kynžvart, za poskytnutí části soupisu metternichovské sbírky pořízeného po válce pracovníky Národní pozemkového fondu. Tato práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury ČR v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum – DKRVO, IČ 00023272, 2017/30.

Prameny (MS)

Auer 1839, MS

sign. 27-C-18 (18759)

Inventarium der im hochfürstlichen Cabinet zu Koenigswart vorgefundenen Naturalien-, Kunst- und Seltenheitsgegenstände, 1 – 5.

http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=KYNZVA-set20100113_73_78588

Huss 1828, MS

sign. 27-C-9 (18746) - Čáda No. 110

[Karl Huss:] *Verzeichniss aller in dem Hochfürstlich von Metternich'schen Mineralien-, Waffen- und Kunst-Cabinet vorfindlichen Gegenstände*. 1828.

www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-ZK__27C918746HSK2GD6R8F-cs#search

Kersten 1844/1845, MS

Katalog na Kynžvartu:

sign. 27-C-5 (18734) – Čáda No. 105 [Karl Kersten:] *Hochfürstlich von Metternich'sches Mineralien-Cabinet nach dem von W. Haydinger vervollständigtem Systeme von Fr. Mohs geordnet und aufgestellt von Karl Kersten*. <http://v3.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=set0311101set183#search>

Katalog uložený na mineralogicko-petrologickém oddělení Národního muzea v Praze:

[Karl Kersten:] *Hochfürstlich von Metternich'sches Mineralien-Cabinet nach dem von W. Haydinger vervollständigtem Systeme von Fr. Mohs geordnet und aufgestellt von Karl Kersten*.

Katalogy a pomůcky P. Ratha (Rath, MS 1–4)

Rath 1853, MS 1.

sign. 27-C-8b/V (18743) – Čáda No. 109

[Paul Rath]: *V. Museums-Katalog der Seltenheitsgegenstände, zusammengestellt von Custos Prof. P. Rath. 1853.* 137 stran (s. 1163–1299).

http://v2.manuscriptorium.com/apps/main/index.php?request=show_tei_digidoc&virtnum=5&client=

Rath 1853, MS 2.

sign. 27-C-8b/VI (18744) – Čáda No. 109

[Paul Rath]: *VI. Museums-Katalog der neuen Acquisitionen oder Supplementband A zusammengestellt von Prof. Paul Rath 1853.*

Obsahuje čísla 1240–1671. Přírůstkový katalog – založen 1853, 259 stran.

http://v2.manuscriptorium.com/apps/main/index.php?request=show_tei_digidoc&virtnum=12&client=

Rath 1859, MS 3.

sign. 27-C-8a (18738) – Čáda No. 108

[Paul Rath:] *Fortsetzung der Notizen über die stufenweise Vornahme meiner Museums-Arbeiten und den daraus ersichtlichen Zeitverbrauch... Königswart den 15^{ten} März 1859. Paul Rath. 1859,* 36 pp.

http://v2.manuscriptorium.com/apps/main/index.php?request=show_tei_digidoc&virtnum=6&client=

Rath 1867, MS 4.

sign. 27-C-8b/VII (18745) – Čáda No. 109

[Paul Rath]: *VII. Museums-Katalog der neuen Acquisitionen oder Supplementband B, zusammengestellt von Prof. Paul Rath 1867.* Obsahuje čísla 1672–2180. Rukopis, přírůstkový katalog – založen 1867, 317 stran. Od čísla 2090 (r. 1884) jiné písmo.

http://v2.manuscriptorium.com/apps/main/index.php?request=show_tei_digidoc&virtnum=11&client=

Všechny rukopisné katalogy jsou přístupné v Kynžvartské digitální knihovně (Manuscriptorium).

Literatura

Anonym, 1821: *Das Böhmisches Landes-Museum.* – Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst (Wien), 12: 242–243.

Anonym, 1841: K. k. Hof-Naturalien-Kabinetts-Direktion: *Geschichtliche Darstellung des Ereignisses und des angeblichen Meteorsteinregens bei Iwan in Ungarn mit kritischer Beleuchtung der Hierüber erschienenen schriftlichen Nachrichten.* – Zeitschrift für Physik und verwandte Wissenschaften. Herausgegeben und redigirt von Dr. Phillip Ritter von Holger, 7: 79–107.

Anonym, 1842a: *Zpráva o českém Museum (Od počátku Listopadu až do konce Prosince 1841).* – Časopis českého Museum, 16, 1: 156.

Anonym, 1842b: *Versammlung der naturwissenschaftlichen Section am 30. Dec. 1841.* – Berichte über die Verhandlungen der königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften in ihren Sectionsversammlungen von 1840 und 1841, p. 39.

Anonym, 1866: *Festschrift zum hundertjährigen Jubiläum der Königl. Sächs. Bergakademie zu Freiberg am 30. Juli 1866.* – Dresden: Druck der K. Hofbuchdruckerei von C. C. Meinhold & Söhne, pp. 29–32.

- Anonym, 1897: Rath Josef Sebastian Grüner (16. Februar 1780 –16. Jänner 1864). Der Begründer der Egerländer Volkskunde. – Unser Egerland, 1, 2: 1–4.
- Babický S., 1969: Lázně Kynžvart. – Plzeň: Západočeské nakladatelství, 96 pp.
- Bergthal A., 1878: Der „alte Martius“. – Illustriertes Jahr- und Familienbuch Comotovia, 4, p. 48. Komotau – Prag.
- Berzelius J., 1823: Untersuchung der Mineral-Wässer von Karlsbad, von Töplitz und Königswart. – Leipzig, 126 pp.
- Boháč J. (ed.), 2003: Deset obrazů z dějin Chebského muzea. – Cheb: Chebské muzeum, 223 pp.
- Bratranek F.T., 1874: Goethe's Naturwissenschaftliche Correspondenz (1812–1832). 1 + 2. – Leipzig: F.A. Brockhaus, 400 pp. + 424 pp.
- Brehm V., 1930: Im Vormärz. – Unser Egerland, 34, 10/11: 124–126.
- Bretholz B., 1914: Zur Geschichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien. Ein Gutachten des Grafen Kaspar von Sternberg, Präsidenten der böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften in Prag, über den Gründungsplan vom 18. März 1837. – Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophisch-historische Klasse, 176, 8: 3–19.
- Bufka A. & Velebil D., 2003: Manganová mineralizace žíly Marie Terezie u Horní Blatné v Krušných horách. – Bulletin mineralogicko-petrografického oddělení Národního muzea v Praze, 11: 100–114.
- Carus C. G., 1846: The King of Saxony's journey through England and Scotland in the year 1844. – London: Chapman and Hall, 391 pp.
- Carus C. G., 1865: Lebenserinnerungen und Denkwürdigkeiten von Carl Gustav Carus. Zweiter Theil. – Leipzig: F. A. Brockhaus, p. 374.
- Čáda F., 1965: Rukopisy knihovny státního zámku v Kynžvartě. – Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 208 pp.
- Čejka J., Sejkora J., Mrazec Z., Urbanec Z. & Jarchovský T., 1996: Jáchymovite, $(\text{UO}_2)_8(\text{SO}_4)(\text{OH})_{14} \cdot 13\text{H}_2\text{O}$, a new uranyl mineral from Jáchymov, the Krusne Hory Mts., Czech Republic, and its comparison with uranopilite. – Neues Jahrbuch für Mineralogie, 170: 155–170.
- Danzer A.E., 1847: Topographie von Marienbad als Führer im Curorte selbst und in dessen Umgebungen. – Prag, 241 pp.
- Fuks L., 1958: Zámek Kynžvart, historie a přítomnost. – Karlovy Vary, Krajské nakladatelství, 155 pp.
- Geiger M., 1875: Ein Ausflug nach Königswart. – Egerer Zeitung (Eger), 29, 82, Mittwoch den 13. Oktober /nestránkováno/.
- Glückselig A.M., 1842: Der Elbogner Kreis des Königreichs Böhmen. – Medizinisch, naturhistorischer und statistischer Hinsicht geschildert von August Maria Glückselig. Carlsbad und Elbogen: Gebrüder Franieck, p. 60.
- Gnirs A., 1932: Topographie der historischen und kunstgeschichtlichen Denkmale in den Bezirken Tepl und Marienbad. – Augsburg: B. Filser, 609 pp.
- Goethe J.W., 1823: Anthrazit mit gediegenem Silber. – Zur Naturwissenschaft überhaupt, 2: 105–106.
- Grassold A., 1831: Beschreibung der alten Burg zu Eger. – Eger: Kobetsch, 73 pp.
- Grüner S., 1853: Briefwechsel und mündlicher Verkehr zwischen Goethe und dem Rathe Grüner. – Leipzig, 248 pp.
- Gumprecht T.E., 1835: Beiträge zur geognostischen Kenntniss einiger Theile Sachsens und Böhmens. – Berlin, p. 217.
- Haidinger W., 1845: Handbuch der bestimmenden Mineralogie, enthaltend die Terminologie, Systematik, Nomenklatur und Charakteristik der Naturgeschichte des Mineralreiches. – Wien: Braumüller, 630 pp.
- Hanuš J., 1921, 1923: Národní museum a naše obrození. K stoletému jubileu Národního musea 1, 2. – Praha: Nákladem Národního musea, 364 pp. + 505 pp.

- Hauer F., 1846a: Die Cephalopoden des Salzkammergutes aus der Sammlung seiner Durchlaucht des Fürsten Metternich. Ein Beitrag zur Paläontologie der Alpen. – Wien: Commission bei Braumüller & Seidel, 48 pp.
- Hauer F., 1846b: Paläontologische Beiträge. I. Die Cephalopoden des Salzkammergutes. – Wien: In Commission bei Braumüller & Seidel, 48 pp. + 11 Taf.
- Hoffmanová J., 1988: Kancléř Metternich a vynálezce Michael Thonet. – *Dějiny věd a techniky*, 21, 1: 46–50.
- Humeníková E., 1997: Karel Huss (1761–1838). – *Sborník Chebského muzea, Historie*: 43–97.
- Chmelíková J., 2002: Brehm Vinzenz, Dr. phil. – Archivní pomůcka č. 1294 – inventář. Státní okresní archiv v Chebu, 11 pp. http://www.inventare.cz/pdf/soap-ch/soap-ch_ap1294_00793_brehm-vinzenz.pdf
- John A., 1907a: Vom „alten Martius“. – *Unser Egerland*, 11, 5/6: 110.
- John A., 1907b: Im Königswarter Schloss (1891). – In: John A., *Egerländer Heimatsbuch*. Eger: Gesammelte Aufsätze, pp. 42–48.
- Kadletz-Schöffel H., 1992: Metternich und die Wissenschaften, 1, 2. – Wien: Verband der wissenschaftlichen Gesellschaften Österreichs, 516 pp. + 240 pp.
- Kadletz-Schöffel H. & Kadletz K., 2000: Metternich (1773–1859) und die Geowissenschaften. – *Berichte der geologischen Bundesanstalt*, 51: 49–52.
- Kersten C.M., 1845: Der Kreuz- und Ferdinands-Brunnen in Marienbad. Von neuem chemisch untersucht von C. M. Kersten. – Leipzig: Brockhaus, IX + 119 pp.
- Kersten C., 1846: Neue chemische Untersuchung der Waldquelle in Marienbad. – *Journal für praktische Chemie/Erdmann's* 38, 2: 65–81.
- Kisch E.E., 1964: O Goethovi, katovi, kancléři a zloději. In: *Pražský pitaval*. Praha: Nakladatelství politické literatury v Praze, pp. 194–200.
- Klemun M., 1992: Friedrich Simony (1813–1896) – 1. Kustos des Naturhistorischen Museums in Klagenfurt (1848–1850). – *Carinthia II*, 182 (=102): 375–391.
- Koř. [Kořenský J.], 1893: Ještěrka v jantaru. – *Vesmír*, 22, 4: 47.
- Králová P., 2009: Muzeologická literatura v Richardově a Pavlově knihovně na zámku Kynžvart. – Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, MS (diplomová práce), 99 pp.
- Kratochvíl J., 1962: Topografická mineralogie Čech (5). – Praha: NČSAV, 491 pp.
- Kraus A.V., 1896: Goethe a Čechy. Praha: V komisi u Bursíka a Kohouta, 214 pp.
- Krickel A.J., 1834: Ad. Jos. Krickel's „Wanderungen durch einen großen Theil von Mähren, preußisch Schlesien, fast ganz Böhmen, und einen kleinen Theil von Oesterreich ob und unter der Enns. Unternommen im Jahre 1832“. – Wien: pp. 271–273.
- Lifka B., 1966: Zámecká knihovna v Kynžvartě. – In: Wirth Z.: *Kynžvart. Státní zámek a památky v okolí*. Praha: Sportovní a turistické nakladatelství, pp. 28–32.
- Majer J., 1997: Kašpar Šternberk. Praha: Academia, 227 pp.
- Mandl G.W., 2013: Die frühen Jahre des Dachsteinpioniers Friedrich Simony (1813–1896). – Wien: *Berichte der Geologischen Bundesanstalt*, 102 pp.
- Mašek P., 1992: Modrá krev. Minulost a přítomnost šlechtických rodů v českých zemích. – Praha: *Mladá fronta*, pp. 134–139.
- Mašek P., 1994: Knižní sbírky na zámku Kynžvart. – *Sborník Západočeského muzea v Plzni, Historie XII*: 112 pp.
- Palacký F., 1866: Leben des Grafen Kaspar Sternberg, von ihm selbst beschrieben. – Prag: In Commission bei Friedrich Tempsky, 242 pp.
- Penck A., 1898: Friedrich Simony. Leben und Wirken eines Alpenforschers. – *Geographische Abhandlungen*, 4, 3: 1–307.
- Pohl J.B.E., 1827, 1831: *Plantarum Brasiliae icones et descriptiones hactenus ineditae. Iussu et auspiciis Francisci Primi, imperatoris et regis augustissimi*. 1, 2. – Wien: Wallishäuser.
- Prescher H., 1978: Goethes Sammlungen zur Mineralogie, Geologie und Paläontologie. Katalog. – Berlin: Akademie, 715 pp.
- Riedl-Dorn Ch., 1996: Die Sammlungen Friedrich Simonys am Naturhistorischen Museum/Wien. – *Stapfia*, 43, 103: 199–266.

- Rokyta H., 1966: Kynžvartské zámecké sbírky. – In: Wirth Z.: Kynžvart. Státní zámek a památky v okolí. Praha: Sportovní a turistické nakladatelství, pp. 18–21.
- Rokyta H., 1979: P. Paulus Johann Baptist Rath OSB aus Seitenstetten (1807–1887). – Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktiner-Ordens und seiner Zweige, 90, 3-4: 356–419.
- Říha M., 1998: Svědectví nejen o zámku Kynžvart. – Sborník Chebského muzea (Cheb), Historie, 1997: 188–195.
- Říha M., 2009: Metternichův kabinet kuriozit na zámku Kynžvart. – In: Budil I.T. & Šedivý M. (eds.): Metternich & jeho doba. Sborník příspěvků z konference uskutečněné v Plzni ve dnech 23. a 24. dubna 2009. Plzeň: Fakulta filozofická, Západočeská univerzita, pp. 95–103.
- Sellner F., 1930: Einiges über seltsame Mineralvorkommen in der Umgebung von Marienbad. – Unser Egerland, 34, 7/8: 99–101.
- Schreibers C., 1820: Nachrichten von den kaiserlichen österreichischen Naturforschern in Brasilien und den Resultaten ihrer Betriebsamkeit. – Brünn: Traßler, 114 pp.
- Schweizer C., 2003: Zur Vorgeschichte der Österreichischen Akademie der Wissenschaften: Caspar Maria Graf von Sternberg's Gutachten zum ersten Gründungsgesuch von Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall und der Vorschlag zu einer österreichischen naturwissenschaftlichen Fachzeitschrift. – Anzeiger der Phil.-hist. Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften (Wien), 138: 203–218.
- Siebold Ph.Fr. & Zuccarini J.G., 1835: Flora Japonica, sive plantae quas i imperio japonico collegit, descripsit, ex parte in ipsis locis pingendas curavit. – Lugduni Batavorum: in horto sieboldiano acclimatationis dicto, pp. 23–25 + tab. IX.
- Sklenář K., 2005: Martius Anton. – In: Sklenář K.: Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů. Praha: Libri, p. 363.
- Sobeková H., 1995: Kateřina Zaháňská. – Praha: Mladá fronta, 269 pp.
- Sommer J.G., 1847: Das Königreich Böhmen; statistisch-topographisch dargestellt, 15. Bd. Elbogner Kreis. – Prag: Calve, 380 pp.
- Sternberg K.M., 1824: Rede des Präsidenten ...am 24. März 1824. – Verhandlungen der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen, 2: 53.
- Šindelář V., 2012: Cesta na popraviště: Příběhy z českých zemí. – Praha: XYZ, pp. 279–289.
- Švandrlík R., 2003: Modrý abbé Josef Dobrovský. – [https://www.hamelika.cz/?cz_josef-dobrovsky-\(1753-1829\),162](https://www.hamelika.cz/?cz_josef-dobrovsky-(1753-1829),162)
- Tschermak G., 1869: Über den Simonyit, ein neues Salz aus Hallstatt. – Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Mathematisch-Naturwissenschaftliche Classe, 60: 718–724.
- Umlauf F., 1883/84: Prof. Dr. Friedrich Simony. – Deutsche Rundschau für Geographie und Statistik (Wien, Pest, Leipzig), 6: 332.
- Urban M., 1894: Geschichte der Städte Königswart und Sandau. – Beilage zur Deutsche Wacht a. d. Mies, Mies: Druck und Verlag von Andreas Haßold, pp. 161–165, 202.
- Urzidil J., 1965: Goethe in Böhmen. – Zürich und Stuttgart: Artemis, 540 pp.
- V., 1876: Úmrtí. – Vesmír, 5, 18, 216.
- Wirth Z., 1966: Státní zámek v Kynžvartě. – In: Wirth Z.: Kynžvart. Státní zámek a památky v okolí. Praha: Sportovní a turistické nakladatelství, pp. 3–9.
- Wrany A., 1896: Die Pflege der Mineralogie in Böhmen. – Prag: H. Domicius, 421 pp.
- Wurzbach C., 1858: Endlicher, Stephan Ladislaus. – In: Wurzbach C.: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. Bd. 4. Wien: Druck und Verlag der typogr.-literar.-artist. Anstalt, pp. 44–46.
- Wurzbach C., 1872: Prokesch-Osten. – In: Wurzbach C., Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, Bd. 23. Wien: Druck und Verlag der k.k. Hof- und Staatsdruckerei, pp. 349–356.

Summary

Klemens Wenzel Nepomuk Lothar Prince of Metternich-Winneburg, the Duke of Portella, Earl of Kynžvart (*1773, †1859), Austrian Foreign Minister and Chancellor, was one of the most powerful men of Europe in the first half of the 19th century. During his life, Metternich accumulated objects of all kinds: books, natural resources, works of art and various artifacts, which he concentrated in his castle in Kynžvart, where they were organized as a private museum. The beginning of the Chateau Museum in Kynžvart was the year 1827, when Metternich bought a collection of coins and a collection of minerals of former Cheb executioner, Karl Huss. Huss became the first curator of the Kynžvart museum. The collections were organized and exhibited, and Huss wrote the first catalog of collections. The museum had a special side entrance open to the public, and Huss was also a guide in the museum. Karl Huss managed the collections of the Kynžvart until his death in 1838. After Huss, the castle chaplain Joachim Auer became the curator for a short time (1838–1843). Another curator of the Kynžvart collections was a priest, Paul Rath, until his death in the year 1887. In 1845, Metternich purchased a scientifically significant collection of ammonites from Friedrich Simony. In the same year, Karl Anton Martius' mineral collection was purchased. During Rath's curatorship, a new inventory of the mineral collection was acquired by the chemist Karl Moritz Kersten in 1844 and 1845. While in 1828, at the time of the Huss, about 1000 items of minerals, rocks and fossils were found in Kynžvart, in 1845 there were about 2000 items of minerals, rocks and fossils. In subsequent years, the collection did not grow. Minerals were stored in drawers in the cabinets; selected pieces were exhibited in the show-cases above the drawers. In 1948, minerals and rocks from the Kynžvart collection were transferred to the National Museum in Prague. Today, 821 samples of minerals (including two samples from 1841) and 175 rock samples from the Metternich collection are stored in the National Museum's collection. Between 1962 and 1964, the mineralogist of the National Museum Jiří Kouřimský recorded 819 pieces of minerals from the Metternich collection to the system of mineralogical collection, i.e., piece by piece, under inventory numbers P1N 68148 to 68969; other stones (175 pieces) were under the numbers P1H 13047 to 13223 registered in the National Museum's collection of rocks. Metternich's collection of minerals in the collection of the National Museum includes a total of about 180 mineral species. It is clear that the Metternich collection of minerals was built as a systematic collection. Minerals are mostly in terms of quality, i.e., the richness of aggregates or aesthetic value, of common quality for its time. They were most likely purchased from mineral dealers or in mining sites, and it is obvious that they did not try to get the best existing pieces, but to capture as many species as possible, from multiple sites.

Relatively distinctive aesthetic examples include, for example barytes from Příbram (P1N 68920), Jedová hora (P1N 68931, 68933) and Stříbro (P1N 68934), cassiterites (P1N 68305, 68306, 68308, 68311–68313), apatites (P1N 68826, 68827, 68829) from Horní Slavkov and gold from Rosia Montana in Romania (P1N 68171, 68173); a sample of gold from Jílové near Prague is also nice. There are also significant samples of cerussite from Příbram (P1N 684757, 68563). Most of the samples in the collection of the National Museum have a total of three labels: one modern museum label made by Jiří Kouřimský, one older label with a pre-printed double frame (probably taken at Kynžvart, perhaps by Kersten) and then one more older written labels in German, usually on handmade paper (mostly perhaps from the original collection of Huss).